
Syvälouotus

Odotettu hakuteos länsimaisen esoterian historiasta Skandinaviassa

Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.): *Western Esotericism in Scandinavia*. Brill 2016. 698 s. ISBN 978-90-04-30241-9.

Brill-kustantamon keväällä 2016 julkaisema *Western Esotericism in Scandinavia* tuo monin tavoin helpotusta länsimaisen esoterian historian parissa puurtavien pohjoismaisten tutkijoiden työhön. Kahden alalla meritoituneen uskontotieteilijän, Henrik Bogdanin ja Olav Hammerin toimittama julkaisu on rakenteeltaan tyylipuhdas hakuteos. Se summaa esoteeristen ja okkultisten liikkeiden ja virtausten skandinaavista historiaa 1500- ja 1600-lukujen alkemiasta, astrologiasta ja magiasta 2000-luvun aikalaiskulttuurissa vaikuttaviin *New Age* -liikkeeseen, uuspakanuuteen ja UFO-liikkeisiin asti. Kirjassa on neljä selkeää maantieteellistä painopistettä: Tanska, Norja, Ruotsi ja Suomi.

Pelkästään teoksen sisällysluetteloa selaamalla käy selväksi, että *Western Esotericism in Scandinavia* ratkoo ongelmaa, joka on askarruttanut länsimaisen esoterian kenttää pohjoismaisesta kulmasta katsovia jo pitkään. Vaikka kansainvälinen tutkimuskirjallisuus on viime vuosina laajentunut huimaa vauhtia teemojen ja näkökulmien suhteen – määrällisestä volyymistä puhumattakaan – sen kroonisena vaivana on ollut eurooppalaisten valtakielten ja suurten valtioiden hegemonia. Tutkimuskentän aineistot, historialliset avainhenkilöt, liikkeet, yhteisöt sekä näiden taustakontekstit ovat kaikki nousseet pääasiassa Britannian (transatlanttisesti ajateltuna myös Yhdysvaltojen), Ranskan ja Saksan historioista ja niiden suurkaupunkien kulttuureista, mikä puolestaan on näkynyt tutkijoiden tekemisissä yleistyksissä ja käsitteellisissä linjauksissa. Länsimaisen esoterian historia on ollut suurelta

osin muutaman eurooppalaisen suurvallan historiaa. Bogdanin ja Hammerin mukaan hakuteoksen yhtenä tavoitteena on korjata kentän maantieteellistä epäsuhtaa ja avata keskustelua siitä, miltä länsimaisen esoterian historia näyttää, kun sitä tarkastellaan totuttujen keskustusten ulkopuolelta. Perusteltu ja oivallinen täky, jota myös alan kotimaisten tutkijoiden kannattaa käyttää.

Pohjoismaista esoteriaa tutkivan historioitsijan on ollut aiemmin melko hankala luoda kulttuurimaantieteellinen lähikonteksti tutkimuskohteensa ympärille. Esimerkiksi suomalaisen esoterian historiassa yhteydet Ruotsin suuntaan ovat tunnetusti olleet tärkeitä, mutta ruotsalaisen kentän hahmottaminen ja tutkimuskäsitteiden selvittäminen on ollut selvästi työläämpää kuin perehtyminen hyvin markkinoituun tutkimukseen, joka on sivunnut eurooppalaisen kulttuurihistorian pääkallopaikkoja. Omat kiemuransa luo erilaisten ja -tasoitteiden populaarien julkaisujen massa, jonka hallinta on sula mahdottomuus. Tässä suhteessa *Western Esotericism in Scandinavia* on täsmätyökalu. Koska kyseessä on laajasti rajattu hakuteos, sen yksittäiset artikkelit eivät luonnollisestikaan voi olla kaiken kattavia. Tieteellisten asiantuntijoiden laatimina ne kuitenkin tarjoavat kompaktin johdatuksen pohjoismaisen esoterian historiaan ja sen tärkeimpiin ilmiöihin. Lisäksi teoksen viiteapparaatista ja kirjallisuusluettelosta avautuu pääsy keskeiseen tutkimuskirjallisuuteen, jonka tavoittaminen on ennen tätä edellyttänyt paljon työtunteja.

Historiatieteen näkökulmasta teoksessa on myös ongelmia. Päälimmäisenä esiin pistää *Western Esotericism in Scandinavian* teoreettis-käsitteellinen yleislinja, jossa on tuntuva uskontotieteellinen ja kulttuurintutkimuksellinen korostus. Asetelmassa ei tietenkään ole mitään itsestään selvää vikaa, vielä vähemmän on kyse siitä, että katsoisin historian tutkijoilla olevan jonkinlaisen esikoisoikeuden menneisyyden

ilmiöiden tutkimiseen. Valitusta linjasta koituu kuitenkin metodologisia ja tulkinnallisia seurauksia. Teoksen analyttinen ote rakentuu suurelta osin universalisoivan ”globaalin esoterian (*global esotericism*)” käsitteen varaan – konsepti, jota länsimaisen esoterian tutkimuksen nykyiset auktoriteetit ovat viljelleet laajemminkin – mikä tarkoittaa, että skandinaavisen esoterian historia jäsentyy eräänlaisen saman logiikan kautta. On olemassa ennalta määritelty käsitys esoteriasta, sen temaattisista ja käsitteellisistä sisällöistä, jolloin myös teoksen luomasta historiakuvausta tuntuu tulevan osin ennalta päätetty. Historia on merkityksellinen vain siinä määrin kuin se vastaa abstrahoituihin ennako-oletuksiin tai typologisointeihin, joita tutkijat ovat laatineet teoreettisten lähtökohtiensa varassa.

Western Esotericism in Scandinavian näkökulmaa arvioitaessa on toki huomioitava kirjan luonne. Pohjoismaiden pitkstä historiasta on rajattava esiin haku-teoksen kannalta oleellisin aines, eikä teorialähtöistä jäsennostapaa ole tässä moninaisuudessa syytä pitää lähtökohtaisesti kelvottomana ratkaisuna. Pidän kuitenkin ongelmana, että menetelmällinen linja tuntuu paikoin ristiriitaiselta Bogdanin ja Hammerin määrittelemien tärkeiden tutkimustavoitteiden kanssa. Toimitajien mukaan teoksen tarkoituksena on esitellä – sosiologi Roland Robertsonia lainaten – globaalin esoterian ”lokalisaatioita (s. 2.)”, pohjoismaiden erityisiin historiallisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin konteksteihin kytkeytyviä spesifejä ilmiöitä, joiden pohjalta vakiintunutta kuvaa länsimaisen esoterian historiasta voidaan tarkastella kriittisesti. Historiallisen erityisyyden ja toiseuden tavoittamista kuitenkin vaikeuttaa, että universaalista esoteriasta tehdään tulkinnallinen amalgaami, jonka avulla 1600-luvun alkemistit ja magian harjoittajat voidaan vetää samalle jatkumolle 1900-luvun taitteen teosofien ja 2000-luvun UFO-liikkeiden kanssa.

Esimerkkinä typologisoivan otteen ongelmista toimii kirjan luku, joka tarkastelee vuosisadan vaihteen suomalaista teosofiaa kansainvälisen Teosofisen Seuran rajaamasta näkökulmasta. Jos oikeaa tai virallista ja samalla ”globaalin esoterian” piiriin kelpaavaa teosofista kantaa edustaa vain se, joka on tuotettu Teosofisen Seuran piirissä (esim. s. 563, 565), on vaarana, että osa juuri tuon ajan suomalaiselle yhteiskunnalle tyypil-

lisistä erityispiirteistä jää huomaamatta. Tässä tapauksessa paitsioon jää esimerkiksi koko se laaja uskonto-kriittinen keskustelu, jota suomalainen älymystö ja nouseva keskiluokka kävivät viimeistään 1880-luvun taitteesta alkaen ja joka kytkeytyi tiiviisti yhteen sukupuolirooleja ja -etiikkaa koskevan reformin kanssa. Niin kansainvälisessä kuin kotimaisessakin historian tutkimuksessa on osoitettu, että sukupuolikäsitysten murroksella oli suuri vaikutus siihen, millaisin painotuksin Teosofisen Seuran opit saattoivat ankkuroitua silloiseen aikalaiskulttuuriin. Artikkelin sivuuttaa myös 1900-luvun alun ideologiset synteetit, kuten vaikkapa varhaisen työväenliikkeen ja teosofian ja myös muiden esoteeristen liikkeiden välillä tapahtuneet rajankäynnit. Nekin toivat erityistä lisäväriä suomalaisen teosofiaan ja näkyivät myös Teosofisen Seuran piirissä. Tätä teemaa koskevaa tuoretta historian tutkimusta olisi ollut saatavilla, mutta siihen ei viitata.

Koska *Western Esotericism in Scandinavia* profiloituu uskontotieteen ja kulttuurintutkimuksen ohella myös historian alaan niveltäväksi yleisteokseksi, on nähdäkseni perusteltua arvioida sitä historian tutkimuksen kriteereillä. Tästä näkökulmasta katsottuna kirjan parasta antia on käytännöllisyys. Se toimii paitsi laajana johdatuksena pohjoismaisen esoterian historiaan ja sen ilmiöiden kirjoon myös käteväenä portaalina alan kansainväliseen tutkimuskirjallisuuteen. Näiltä osin teos on toimiva ja kaivattu työväline historian tutkijoiden ja -opiskelijoiden käyttöön. Toisaalta on tärkeää muistaa, ettei *Western Esotericism in Scandinavia* ole yleispätevä esitys pohjoismaisen esoterian tutkimuksesta tai siinä käytetyistä näkökulmista, ja että sen tarjoamassa kokonaiskuvassa on aukkoja, jotka häit-tävat tehtävänannon toteutumista. Teos sivuuttaa monia alueen historiaa muokanneita ideologioita ja rakenteellisia prosesseja, jonka lisäksi sen artikkelit tarkentuvat pääasiassa koulutettuun säätyläistöön ja/tai älymystöön kuuluviin miehiin. Samalla käy kyseenalaiseksi, keiden historiasta on oikeastaan kyse siinä skandinaavisessa, länsimaisessa, saati ”globaalissa” esoteriassa, joista Bogdan ja Hammer puhuvat. *Western Esotericism in Scandinavia* tekee varteenotettavan avauksen, mutta tarvitaan paljon uutta tutkimusta ja monitieteistä dialogia, ennen kuin edellä mainitut suuret kokonaiskuvat alkavat kirkastua.

ANTTI HARMAINEN, FM
TAMPEREEN YLIOPISTO

Matkalla kohti pyhää

Sari Katajala-Peltomaa, Christian Krötzl & Marjo Meriluoto-Jaakkola (toim.): Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla. Kun maailma aukeni. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1399, Tampereen museoiden julkaisuja 136, SKS 2014. 367 s. ISBN 978-952-222-530-6.

Sari Katajala-Peltomaa, Christian Krötzl ja Marjo Meriluoto-Jaakkolan toimittama teos *Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla: Kun maailma aukeni* liittyy Vapriikin vuonna 2015 toteuttamaan *Suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla* -näyttelyyn. Teos on tarkoitettu Vapriikin näyttelykirjaksi, mistä syystä se on suunnattu laajemmalle yleisölle. Kirjoittajat ovat kuitenkin omien alojensa asiantuntijoita ja teos on myös vertaisarvioitu tiedekirja.

Kirja pyrkii vastaamaan perusteellisesti siihen, millaisia suomalaisten pyhiinvaellukset olivat keskiajalla. Siinä se onnistuu melko hyvin ja luo kattavamman kuvan aihepiiristään kuin yksikään aikaisempi teos. Kansainvälisesti pyhiinvaelluksia ja niihin liittyviä ilmiöitä on tutkittu paljon. Sen sijaan suomalaisten pyhiinvaellukset ovat aihe, jota ei aikaisemmassa tutkimuksessa ole juurikaan sivuttu, huolimatta aiheen yleisestä kiinnostavuudesta. Syynä aiemman kotimaisen tutkimuksen puutteeseen on heikko lähdetilanne. Pohjoismaista pyhiinvaellusta on tutkittu, mutta näidenkin tutkimusten painopiste on muiden Pohjoismaiden pyhiinvaelluksissa ja -vaeltajissa. Samaa tendenssiä on toisinaan nähtävissä myös käsillä olevassa teoksessa.

Teoksen ulkoasu on näyttävä ja mukana on runsaasti kuvitusta. Koska teos on tarkoitettu laajemmalle yleisölle, lähdeviitteet ja -luettelot on sijoitettu artikkelien väliin. Tämä on toimiva ratkaisu, ottaen huomioon teoksen monenkirjavan lukijakunnan. Teoksen lopusta löytyvät kätevät henkilö- ja paikkahakemistot. Lisäksi esilehdiltä löytyvät kartat Pohjolan ja Euroopan tär-

keimmistä pyhiinvaellusreiteistä ja -kohteista. Hienoisena kauneusvirheenä muuten näyttävässä teoksessa ovat siihen jääneet pienet kirjoitusvirheet. Samoin on johdantolukuun (sivulle 11) eksynyt harmillinen asiasivirhe. Kirjoittajat väittävät paavi Aleksanteri III:n lähettäneen, juopuneen pyhimyksen palvontaa käsittelevän, kirjeen Pyhän Erikin murhaajalle, vaikka todellisuudessa kirjeen vastaanottaja oli kuningas Knut Eriksson. Myös juopuneena kuolleen pyhimyksen identifikaatio Pyhäksi Erikiksi on kyseenalaistettu moderneissa tutkimuksissa. Onneksi kyseessä on kuitenkin yksittäinen poikkeus ja muuten teos on asiasällöltään erinomainen.

Teos alkaa toimittajien kirjoittamalla johdantoluvulla, minkä jälkeen seuraa 16 artikkelia, jotka on jaettu temaattisesti viiteen osioon. Jokainen osio käsittelee suomalaisia pyhiinvaelluksia erilaisista näkökulmista. Ensimmäinen osio käsittelee pyhiinvaellusten merkitystä. Sen avaa Christian Krötzlin artikkeli suomalaisten pyhiinvaelluksista osana eurooppalaista perinnettä, joka johdattaa lukijan sisälle kirjan laajempaan tematiikkaan. Seuraavaksi Veikko Anttonen kirjoittaa kansanomaisen ja kirkollisen pyhän käsitteistä keskiaikaisessa Suomessa. Toinen osio käsittelee kirkkoa ja pyhiinvaelluksia. Sen aloittaa Kirsi Salonen, joka kirjoittaa yksityiskohtaisesti keskiajalla Roomaan matkanneista suomalaisista, joista on säilynyt enemmän tietoa kuin muista suomalaisista pyhiinvaeltajista. Jussi Hanska kirjoittaa pyhiinvaeltajille suunnatuista saarnoista kattavasti, vaikka saarnalähteitä ei ole juuri säilynyt Suomessa. Jyrki Knuutila puolestaan käsittelee Hämeen härkätiestä mahdollisena pyhiinvaellusreitteinä ja tarkastelee sen varrella olleiden kirkkojen pyhimyskultteja. Osion päättää Simo Heininen artikkelillaan pyhimyksistä ja pyhiinvaelluksista reformaation aikakaudella. Artikkelin fokuksessa on laajemmin luterilainen Eurooppa, jonka tilanteesta luodaan ensiksi yleiskuva, minkä jälkeen kerrotaan, kuinka asiat toteutuivat Suomessa.

Kirjan kolmas osio käsittelee pyhiinvaellusten ja arjen suhdetta. Sen aloittaa Sari Katajala-Peltomaan artikkeli, joka käsittelee hoivaavien vanhempien yhdessä lastensa kanssa tekemiä pyhiinvaelluksia. Artikkelin asettaa suomalaiset pyhiinvaellukset laajaan kontekstiin ja vertaa suomalaisia pyhiinvaelluksia muun muassa italialaisiin, englantilaisiin ja ruotsalaisiin pyhiinvaelluksiin. Jenni Kuuliala kirjoittaa ruumiinvammoihin parannusta hakeneiden pyhiinvaelluksista Pohjolassa. Tapio Salmisen artikkeli käsittelee liikkumista ja tieverkkoa keskiajan Suomessa. Sisällöltään artikkeli on informatiivinen, ei vain pyhiinvaelluksiin vaan kaikkien matkustamiseen liittyen. Osion lopuksi Marko Lamberg kirjoittaa Naantalin luostarin kirjaston pyhiinvaelluskertomuksista, jotka liittyvät pääasiassa Pyhään Birgittaan ja hänen tyttärensä Pyhään Katariinaan.

Teoksen neljäs jakso käsittelee pyhiinvaellusten materiaalista kulttuuria. Sen aloittaa Markus Hiekkasen havainnollistava artikkeli oletettujen suomalaisten pyhiinvaelluskirkkojen arkkitehtuurisista erityispiirteistä. Jussi-Pekka Taavitsainen kirjoittaa Turun tuomiokirkosta löytyneiden reliikkien historiasta ja niiden tutkimuksen nykytilasta. Sofia Lahden kirjoitus pohjoismaisissa pyhiinvaelluskirkoissa olleista reliikvaarioista päättää osion. Viimeinen osio käsittelee pyhiinvaelluksia ortodoksisessa ja luterilaisessa kulttuurissa. Sen aloittaa Raisa Maria Toivon kirjoitus luterilaisista uhrikirkoista pyhiinvaellusperinteen jatkajina. Seuraavaksi Irma-Riita Järvinen ja Senni Timonen käsittelevät pyhiinvaellusreitiksi väitettyn Pyhän Henrikin tiehen liitettyä tarinaperinnettä, joka ulottuu 1900-luvulle saakka. Osion ja samalla koko kirjan päättää Kati Parpein artikkeli Karjalan ortodoksiluostareihin suuntautuneista pyhiinvaelluksista uuden ajan alussa.

Kokonaisuutena teos luo kattavan kuvan suomalaisen keskiaikaisiin pyhiinvaelluksiin. Artikkelikokoelmalle tyypilliseen tapaan tarkastelukulma on erittäin laaja, minkä vuoksi osa artikkeleista liittyy teoksen otsikkoon melko epäsuorasti. Moni artikkeli keskittyy pyhiinvaelluksiin pohjoismaisena tai yleiseurooppalaisena ilmiönä ja niiden suomalaisia käsittelevä osuus jää melko vähäiseksi, välillä melkein toissijaiseksi. Tämä tosin selittyy sillä, ettei suomalaisten pyhiinvaelluksista ole säilynyt kovinkaan paljon lähdemateriaalia, minkä vuoksi kuvaa on jouduttu täydentämään pohjoismaisella ja eurooppalaisella materiaalilla. Kirjoittajat edustavat eri tieteenaloja, minkä ansiosta suomalaisten keskiaikaisia pyhiinvaelluksia enemmän tai vähemmän suorasti käsittelevä lähdemateriaali on käyty läpi kattavasti ja sitä on käytetty monipuolisesti. Ajallisesti teoksen viimeinen osio ulottuu miltei nykypäivään

saakka, joten otsikon keskiaikakin on sangen joustava käsite. Tämän temaattisen laajuuden voi nähdä vahvuutena, sillä teos käsittelee kaikki suomalaisten pyhiinvaelluksia jollain tavalla sivuavat ilmiöt. Kuitenkin juuri tämän näkökulmien moninaisuuden vuoksi, olisin kaivannut loppuun yhteenvetolukua, jossa olisi sidottu artikkelien erilaisia näkökulmia kokonaisuudeksi ja nostettu esiin koko ilmiön kannalta tärkeimpiä huomioita. Nykyisellään artikkelit jäävät hieman irrallisiksi kokonaisuudeksi, joskin teoksesta löytyy joitain artikkelien välisiä sisällöllisiä ristiviittauksia. Yhteenvedon puutteesta huolimatta kirja täyttää tehtävänsä ja onnistuu piirtämään kuvan siitä, millaisia suomalaisten pyhiinvaellukset keskiajalla olivat. Teos täyttää aukon tutkimuksessa ja se tulee palvelemaan kaikkia aihepiiristä kiinnostuneita tutkijoita, sillä se on laajin ja systemaattisin esitys suomalaisista pyhiinvaeltajista ja -vaelluksista.

OLLI-PEKKA KASURINEN, FM
HELSINGIN YLIOPISTO

Maupertuis 'sikiämisen' jäljillä

Pierre Louis Moreau de Maupertuis: Fyysinen Venus. Ranskankielisestä alkuperäisteoksesta *Vénus physique* (1745) suomentanut ja esipuheella varustanut Osmo Pekonen. Art House 2017. 126 s. ISBN 978-951-884-620-1.

Viime vuosina erityisesti Ranskan valistusajan klassikkoja ansiokkaasti tutkinut ja kääntänyt Jyväskylän yliopiston matematiikan, Oulun yliopiston tieteenhistorian sekä Lapin yliopiston sivistyshistorian dosentti Osmo Pekonen on tarttunut maapallon muodon mittaaja Maupertuis'n (1698–1759) tuotantoon ja tuonut häntä meille yhä tunnetummaksi myös suomentamansa elämäkerran välityksellä.¹ Valistusajalta on paljon pikkuklassikoita, jotka ansaitsevat aikakauden ajattelun vivahteikkouden ymmärtämisen vuoksi tulla meilläkin esitellyiksi: tässä meillä on käsillä jälleen yksi, edellinen Pekosen käännös perinpohjaisella johdannolla varustettuna oli Émilie de Châtelet'n *Tutkielma onnesta* (2016) ja lisää on kuulemma luvassa. Pekosen kulku Anto Leikolan jalanjäljissä jatkuu.

1. Mary Terrall, *Maupertuis. Maapallon muodon mittaaja*. Suom. Osmo Pekonen. Väylä 2015.

Varsin pitkässä esipuheessaan (22 s.) Pekonen osoittaa syvällisen perehtyneisyytensä valistuksen ajan luonnontieteen teorioihin ja käsitteistöön, mutta sen seikkaperäisyydellä saattaa olla joihinkin lukijoihin se harmillinen vaikutus, että alkuperäisteksti jää lukematta. Alkuvuorua lukiessa hämmästy, kuinka pornografisena, nykylukijoissakin ”kihtymystä” herättävänä Pekonen Maupertuis’in tutkielmaa pitää. Ottaen huomioon, millaisia vapaamielisen seksuaalisuuden alakulttuureja ja niiden kirjallisia ilmauksia valistuksessa oli², tutkielma on niihin verrattuna (vain) luonnonhistoriaa, eläinten ja ihmisen generoimismekanismin selitysrityksiä inhimillisin termein (”rupisammakko pitelee rouvaansa syleilyssään kuukausikaupalla”, s. 61). Ihmettelihän Voltairekin, mitä ihmisten ja ’korkeampien’ eläinten siitoksesta saattaisi syntyä, ja ihmisen ja apinan välimuotoja etsittiin kuvitteellisin kokein. Maupertuis’in pääteema, ”sikiäminen” näyttäytyi toki lujasti uskovaistiedemiehille mysteerinä, johon ei olisi sopinut kajota. Maupertuis ei jättänyt sitä kuitenkaan rauhaan, vaan etsi, missä ne Luojan luomat alkioit (Maupertuis’lla ”madot”; Pekosella paremman puutteessa ”siimahännät”, ei siittiöt), joita muun muassa Leeuwenhoek oli mikroskooppillaan spermasta katsellut, ennen yhdyntää oikein piileskelivät. Myös generoimien tuottamien erikoisuuksien – valkoinen neekeri ja yleensä ’rotujen’ erot, monstrumit, albiinot ja muut deformaatiot – syntyminen vaati selitystä, jos ei muuten niin valistuneen varauksellisuutta päätelminä ja otaksumina kaikesta aikakauden tuottamasta todistusaineistosta akatemioiden raporteista yksityisten ihmisten havaintoihin. Onko Maupertuis spekulatioineen sittenkään ajan suurten tiedemiesten kuten Buffonin rinnalla niin diletantti kuin Pekonen antaa ymmärtää?

Montaignen tapaan Maupertuis ei vaivannut lukijoihin yliluonnollisilla, ”turhilla” kysymyksillä elämän tuonpuoleisuudesta vaan tarttui myös humoraalipatologiaa uhmaten suoraan kysymykseen ”ihmissuvun tärkeimmän aktin” perusteista. Ydinongelma ajan fysiologeille (esim. Harvey) oli, kummalle sukupuolelle hedelmällisyys kuului eli olivatko jälkeläisen synnyttävät ainesosat ”munassa” (munasolussa) vai ”siemenessä” (spermassa). Asettumatta miehisen tulkinnan kannalle Maupertuis päätyi kompromissiin: jälkeläiset ovat niiden sekoituksen tuotetta: ”kumpikin osapuoli

tarjoaa alkioille omat itunsa” (s.109, hedelmöityksestä ei siis puhuta). Havainnot osoittivat lapsilla olevan sekä isänsä että äitinsä piirteitä myös luonteissaan ja valkoisen ja mustan rodun sekoittuessa syntyi ”oliivinväriäinen lapsi”, omaten muutenkin puoliksi isän ja äidin piirteitä (valkoinen neekeri tai musta valkoisen rodun edustaja oli luonnonoikku). Eläinkokeet veivät analogisesti samaan johtopäätökseen. Vaatimattomana tutkijana Maupertuis ei kuitenkaan rohjennut muodostaa todisteidensa pohjalta teoriaa (”systeemiä”), vaan jäi epäilemään omia konjektuurejaan esimerkiksi tutkittuaan mikroskooppilla naisesta yhdynnässä vuotanutta nestettä löytämättä siitä ”siimakkaita”.

Aikakauden rotuajattelulle tyyppisesti Maupertuis selvitteli ihmisvariaatioiden muodostumista ja jakautumista eri puolille maapalloa. Hän spekuloi mono- ja polygenesiksellä (vrt. L. Agassiz), eli ovatko esimerkiksi Afrikan mustat oma lajinsa vai trooppiseen ilmanalaan yhden luomisen jälkeen sopeutunut ihmismuunnos (adaptaatio). Maupertuis’in hyvin tuntemat lappalaiset ja etelän patagonialaiset esiintyivät hänellä ”ihmisrodun” (!) ääripäinä, edelliset lyhimpinä, jälkimmäiset pisimpinä. Ja kun maailman kaikkia kolkkia ei ollut vielä tutkittu, hänelle oli täysin mahdollista, että voisi löytyä sellaisia variaatioita, joista ei kyettäisi sanoamaan, ovatko ne ihmisiä lainkaan. Vain Seinen rannoilta voi hekumoitsija Maupertuis löytää ihmisihanteensa, pariisilaisen kaunottaren, jonka kanssa edistää ihmissuvun täydellistymistä.

Valistuksen hengessä Maupertuis’lla sekoittui huvittava ja vakava, uhkarohkea spekulatio ja tiede. On mitä voi epäillä, on, mitä ei voi, kuten monogenesistä, syntymistä ”yhteisestä äidistä” (s. 99), ja siitä huolimatta hän voi pohdiskella, miten uusia ihmislajejä voi syntyä. Hän oli ”nähty”, miten syntyy sellainen lapsi, joka ei muistuta isäänsä eikä äitiään, vaan jolla on jonkin esi-isänsä piirteitä. Tässä Maupertuis huomasi fortunan tai sattuman oikkuja, ”uutuuksia kaipaavan” maun tyydyttämistä, kuten eläinjalostuksessa, joka silminnähden tuotti uusia rotuja. Voisiko siis sulttaani, jolla on haaremissaan eriroutuisia naisia, ryhtyä kokeilemaan, miten entistä kauniimpia tyttölapsia saisi syntymään? Vaikka Maupertuis näki ympärillään myös degeneroituneita, fysiologin silmissä ”epäilyttäviä sukukuntia”, hän luotti luonnon karsivan sellaiset pian pois – naisten ihailtavat uumat ja sääret ovat monien sukupolvien ’kehityksen’ tulos – pieni myönnöstyksen hankittujen ominaisuuksien jalostumiselle à la Lamarck.

Fyysistä Venusta täydentää Anto Leikolan suomenos Maupertuis’in esseestä *Eläinten oikeuksista*, missä Maupertuis päätyy toteamaan, että jos eläimillä on

2. Ks. esim. Paul-Gabriel Boucé, *Imagination, Pregnant Women and Monsters in Eighteenth Century Britain and France*. Teoksessa G. S. Rousseau & Roy Porter (toim.) *Sexual Undergrounds of Enlightenment*. Manchester University Press 1987.

sielu, olisi julmaa niitä kiusata ja käsitellä väkivalloin (vahinkoeläimiä, ”varkaita ja roistoja” lukuun ottamatta). Sen saattelmana tämä pikkuklassikko avaa vivahteikkaan ja erotiikan sävyttämän näkymän valistuksen ajan eläin- ja ihmistieteen maailmaan. Aatehistorioitsijaa ilahduttavat Pekosen soljuva käänös, hänen monet ajan käsitteitä ja antiikin lainoja valaisevat alaviitteensä ja selityksensä sekä tutkimuskirjallisuuden bibliografia, mistä näkyy myös hänen oma antinsa Ranskan valistuksen tutkimukselle. Pekosen työ tällä alalla ansaitsisi maassamme sille kuuluvaa tunnustusta – Ranskassa hän on sitä jo saanutkin, muun muassa Ranskan korkeimman tiedelaitoksen Institut de Francen Chaix d’Est Ange -historiapalkinnon vuonna 2012. Mutta kukapa ’yleisen historian’ tutkija olisi profeetta omalla maallaan.

ANSSI HALMESVIRTA, DOSENTTI, D.PHIL.
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Vanhan Suomen lukevat talonpojat

Ville Vauhkonen: Kohti kirjan oppia. Vanhan Suomen talonpoikien kirjallistuminen Ruotsin kuningaskunnan ja Venäjän keisarikunnan luterilaisuuden risteyssä 1721–1811. Tallinna 2016. 448 s. ISBN 978-951-51-176-0.

Teologian maisteri Ville Vauhkonen kirkkohistorian alan väitöstutkimus Vanhan Suomen talonpoikien lukutaidosta ja siirtymisestä kirjalliseen maailmaan tarkastettiin Helsingin yliopistossa tammikuussa 2016. Tutkimuksen historiallis-maantieteellisenä alueena ovat Venäjän keisarikuntaan vuosien 1721 ja 1743 Uudenkaupungin ja Turun rauhoissa liitetyt Viipurin ja Kymenkartanon provinssit eli Vanha Suomi, joka yhdistettiin Viipurin lääninä Suomen suuriruhtinaskuntaan vuonna 1811/1812.

Vauhkonen vertailee Vanhan Suomen luterilaisten talonpoikien, Venäjän keisarikuntaan kuuluneiden Inkerin, Viron ja Liivinmaan protestanttisten talonpoikien ja Laatokan Karjalan ortodoksisten suomen- ja karjalankielisten talonpoikien lukutaitoa ja kirjallistumisen prosesseja. Näkökulman tarkentuminen nimenomaan Venäjän keisarikuntaan selittää sen, miksi viittaukset suomalaisen ja muuhun skandinaaviseen lukutaidon historiaa käsittelevään tutkimukseen ovat jääneet ohuiksi.

Vauhkonen on asettanut itselleen laajan tutkimustehtävän: miten lukutaitoa opittiin ja opetettiin, miten kansanopetusta johdettiin ja hallinnoitiin, ja millainen oli 1700-luvun ja 1800-luvun alun talonpoikien kirjallinen maailma. Tutkimuksen lähdepohja on vakuuttava: se koostuu 16 luterilaisen seurakunnan rippikirjojen lukutaitomerkinnoista, perunkirjoista ja erilaisista kirjalueteloista. Lisäksi lähteenä on käytetty Haminan konsistorin ja Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegion arkistoja. Tulipalossa vuonna 1793 tuhoutuneen Viipurin konsistorin arkiston tietoja on paikattu käytännöllä oikeuskollegioon saapuneita Viipurin konsistorin kirjeitä. Inkerin osalta vertailuaineistona on käytetty kohtuullisen kattavasti säilyneitä rippikirjoja. Vastavasti Viron ja Liivinmaan vertailuaineisto perustuu Eesti Ajalooarhiivissa säilytettävän Tarton yliopiston koulu-komission ja sensuurikomitean arkistoihin. Lisäksi Vauhkonen käyttää virolaista lukutaidon historiaa käsittelevää tutkimuskirjallisuutta, joka on meillä jäänyt lähes tuntemattomaksi.

Väitöskirjassa ei ole varsinaista teoreettista viitekehystä, vaikka identiteetti- ja mentaliteettitutkimus olisi sellaisen tarjonnutkin. Vauhkonen ratkaisu on aineistolähtöinen induktiivinen käsittelytapa, jossa korostetaan historiallisten lähteiden tietoa, sen systemaattista analysointia ja lähdekritiikkiä ilman laajempia teorioita. Vauhkonen kuitenkin operoi mentaliteetti- ja identiteettitutkimuksen välineistöllä ja vastaa sellaisiin kysymyksiin, joiden kohteena on yksilön tai ryhmän identiteetti.

Vauhkonen kiinnostavimmat johtopäätökset liittyvät Vanhan Suomen talonpoikien ja heidän perheidensä lukutaidon alueellisiin eroihin. Kirjoittajan mukaan lukutaito oli vahvin Viipurin ja Haminan konsistorien läheisyydessä sijainneissa seurakunnissa. Siirryttäessä Viipurista itään ja kaakkoon eli kohti Pietaria talonpoikien lukutaito heikkeni selvästi. Tämä selittyy Vauhkonen mukaan yhtäältä suurkaupungin vetovoimalla, toisaalta Kannaksen keski- ja eteläosien suurilla lahjoitusmailla, joiden taloudelliset olot heikensivät talonpoikien lukutaitoa ja kirjallistumista.

Käkisalmen ja Lappeenrannan tasalle saakka melkein jokaisella rekistereihin päätyneellä oli jonkinlainen lukutaito, mutta Sortavalan–Kerimäen tasalla enää vain noin puolet rippikirjoihin merkityistä oli saanut jonkinlaisen lukutaitomerkin. Tilanne oli samantapainen Kymijoen varren ruotsinkielisissä seurakunnissa. Laatokan Karjalan ortodoksiset talonpojat puolestaan osasivat tuskin edes lukutaidon alkeita, mikä johtui ortodoksien uskonnonharjoituksen ja suullisen perinteen hallitsevasta vaikutuksesta. Ortodoksien

uskonnollisen elämän harjoittaminen ei perustunut aktiiviseen lukutaitoon.

Sen sijaan hengellisen apatian poistamiseen tähdännyt pietismi korosti yksilön lukutaitoa. Omakohtaista ja sisällöllisesti rikasta uskonelämää voitiin vahvistaa lukemalla Raamattua, katekismusta, postilloja eli saarnakokoelmia ja niin edelleen. Vauhkoson mukaan pietismin vaikutukset tulivat Vanhaan Suomeen kolmessa aallossa. Ensimmäinen vaihe osui heti suuren Pohjan sodan jälkeiseen aikaan, jolloin pietistisen herätyksen saaneet sotavangit palasivat kotiin. Toinen vaihe alkoi hattujen sodan jälkeen, jolloin Vanhaan Suomeen perustettiin kuvernööri Johan Balthasar von Campenhausenin aloitteesta pitäjänkouluja. Kolmannessa vaiheessa saksalaisissa yliopistoissa, erityisesti Hallsessa opiskelleet papit toivat 1750-luvulta lähtien mukanaan pietistisen uskonkäsityksen. Tämä näkyi pappien kääntämän suomenkielisen uskonnollisen kirjallisuuden ja virsirunouden määrän kasvuna.

Esimerkkinä pietistisesti orientoituneesta kirkonmiehestä Vauhkonen mainitsee Viipurin konsistorin esimiehen, Hallsessa opiskelleen tuomiorovasti Magnus Alopaeuksen, joka julkaisi kääntämänsä *Jumalisuuden harjoituksen* vuonna 1759. Siinä annettiin pietisteille ominaisen tapaan kristitylle jokapäiväisiä ohjeita ja velvollisuuksia Jumalaa, lähimmäistä ja itseä kohtaan. Samaan tapaan Hiitolan kirkkoherra Johan Deutsch tilasi 1760-luvun lopulla Kielistä eräältä kirjapainolta peräti 5 000 kappaletta suomeksi käännettyjä katekismuksia, joita hän myi ja antoi eri puolille Vanhaa Suomea.

Lukutaitotutkimuksen lisäksi Vauhkonen tarkastelee Vanhan Suomen kirjallistumista, kirjakulttuuria ja koulu-uudistuksia. Kirjoittajan päätutkimuskohde eli talonpoikien lukutaitoisuuden tarkastelu saa rinnalleen myös säätyläisten lukutottumusten pohdintaa, mikä kysymyksenasettelua tiukasti tulkiten ei itse asiassa olisi kuulunut tämän tutkimuksen piiriin, vaikka tarjoaakin kiintoisan vertailukohdan talonpoikaisille lukutottumuksille.

Katariina II:n koulu-uudistuksen kohdalla olisi enemänkin voinut korostaa sen moderniuutta ja jopa tasa-arvoisuutta, sillä piirikoulujen ja pääkoulun pulpeteissa istui samalla luokalla sekä korkeiden upseereiden että käsityöläisten ja talonpoikien lapsia. Kansallisarkistossa säilytettävässä Suomen Sukututkimusseuran kokoelmassa on tohtori Maija Rajaisen Vanhan Suomen kouluja käsittelevän väitöskirjatutkimuksen jatkoaineistoa, josta ilmenee piirikoulujen oppilaiden sosiaalisen aseman allistytävä kirjo vossikkakuskien lapsista aina valtioneuvosten lapsiin.

Ville Vauhkoson väitöskirja tarjoaa merkittävää uutta tietoa Vanhan Suomen talonpoikien ja heidän perheidensä lukutaidosta ja kirjallistumisesta, mutta myös pitäjänkoulujen ja rippikoulujen perustamisesta, pappien motiiveista ja konsistorien välisistä lukutaidon edistämistä koskevista kiistoista. Väitöskirja viittaa suoraan myös eräisiin kiinnostaviin jatkotutkimusaiheisiin. Esimerkiksi Vanhan Suomen ja Inkerin seurakuntien perusteellisempi lukutaidon vertailu tai se, miksi lahjoitusmaatalonpoikien ja heidän perheidensä lukutaito oli yleisesti heikompi kuin kruununtalonpojilla keskimäärin, ansaitsisivat lisätutkimuksia.

JYRKI PAASKOSKI, DOSENTTI
HELSINGIN JA ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Inkerin kirkon historia

Jouko Sihvo & Jyrki Paaskoski (toim.): Inkerin kirkon neljä vuosisataa. Kansa, kulttuuri, identiteetti. Kirjokansi 95. SKS 2016. 375 s. ISBN 952-222-627-3.

Inkerin kirkon historiasta on julkaistu suomeksi melko paljon. Yksi varhempi kokonaisuusyksikin löytyy, vuonna 1960 ilmestynyt Aapo Metiäsen ja Kaarlo Kurkon *Entisen Inkerin luterilaisen kirkon 350-vuotismuistojulkaisu sanoin ja kuvin*. Jouko Sihvon ja Jyrki Paaskosken toimittamaan *Inkerin kirkon neljään vuosisataan* verrattuna se on kuitenkin sekä suppea (vajaat 150 sivua) että vailla tieteellisiä tavoitteita.

Neljä vuosisataa – joka ilmestyi viisi vuotta juhlavuoden (2011) jälkeen – koostuu kahden kirkkohistorioitsijan (Varpu Myllyniemi, Eino Murtorinne), kahden historioitsijan (Jyrki Paaskoski, Mika Sivonen) ja yhden Inkeriä paljon tutkineen kirkkososiologin (Jouko Sihvo) kirjoituksista. Heistä Sivonen käsittelee 1600-lukua, Paaskoski seuraavaa vuosisataa, Murtorinne Inkerin kirkkoa suunnilleen Suomen autonomian aikana, Myllyniemi vuodesta 1905 Inkerin kirkon lakkauttamiseen vuonna 1938, ja Sihvo sen jälkeistä kehitystä. Kronologisesti teosta rytmittävät siis perinteiseen tapaan suuret poliittiset murrokset: Inkerin liittäminen Ruotsiin, Suuri Pohjan sota jälkiseurauksineen ja Suomen liittäminen Venäjän yhteyteen.

Kuten Paaskoski johdannossa toteaa, käsite Inkerin kirkko on ongelmallinen. Kirkko syntyi itsenäisenä instituutiona vasta 1900-luvulla. Sitä ennen inkeriläiset kuuluivat eri suurempien (muun muassa Ruotsin ja

Venäjän) luterilaisten kirkkojen yhteyteen. Puhe Inkerin kirkon 400-vuotisesta historiasta on siten nykypäivästä lähtevä yleisty, jolla luodaan kuva Inkerin kirkoksi kutsutun instituution historiallisesta jatkuvuudesta. Tämän jatkuvuuden rakentajina ovat alaotsikon kansa, kulttuuri ja identiteetti. Mitään näistä käsitteistä ei eritellä tarkemmin, mutta yleisvaikutelmaksi jää, että suomen kieli ja luterilainen uskonnollisuus jollakin tavoin rakensivat kansan, ja myös kirkon.

Mika Sivosen katsaus vuosiin 1611–1702 alkaa lyhyellä johdannolla Inkerin alueen varhempaan historiaan. Sivonen nojaa ymmärrettävästi aiempaan tutkimukseen, mutta olisi voinut päivittää Erkki Kuujon ja Heikki Kirkisen 1960-luvulta peräisin olevia näkemyksiä Novgorodin ja Moskovan Rusin (Sivosella Venäjän) poliittisesta ja kirkollisesta toiminnasta.

Varsinaisesti tarkastelemallaan 1600-luvulla Sivonen keskittyy kirkollisen hallinnon rakentamiseen. Sen vaikutusta identiteettiin olisi voinut pohtia nykyistä enemmän. Mitä vallanvaihdos Moskovan Rusin alaisuudesta Ruotsin yhteyteen 1600-luvun alussa merkitsi tavallisille inkeriläisille? Miten Ruotsin rohkaisema muutto-liike alueelle vaikutti muuttajiin ja heidän suhteisiinsa inkeriläisiin ja Inkerin muuhun väestöön, venäläisiin ja ortodoksiin inkerikkoihin ja vatjalaisiin? Miten valtion ristiriitainen, ortodokseja milloin syrjivä, milloin suosiva politiikka vaikutti eri väestöryhmien identiteettiin? Voisi nimittäin väittää, että 1600-luvulta tunnetut kertomukset siitä, miten inkeriläiset talonpojat, ja muukin Inkerin väestö, vältteli yhteydenpitoa kirkonmiehiin, viittaavat siihen, että Inkerissä ei rakennettu vain yhdenlaista identiteettiä, vaikka Ruotsin valtio ehkä sellaista halusikin.

Jyrki Paaskoski määrittelee omassa osuudessaan keskeisiksi inkeriläisten sosiaalista asemaa, ja myös identiteettiä, 1700-luvulla rakentaneiksi tekijöiksi väestönsiirrot (Inkerin alueelle muutti venäläisiä, saksalaisia ja virolaisia), omistusoikeuden heikkenemisen (talonpojista tuli maaorjia) ja Pietarin kaupungin perustamisen (uusi pääkaupunki määritteli alueen taloutta, politiikkaa ja ideologiaa ja mursi paikallista itsenäisyyttä ja identiteettiä). Näistä tekijöistä syntyneet muutospaineet johtivat vähitellen suomen kielen ja luterilaisen uskon tulkitsemiseen inkeriläisyyden ydinpiirteiksi. Tämä on varsin uskottavaa. Tekstissä on kuitenkin osioita, joiden yhteys identiteetin rakentamiseen ei ilman muuta avaudu. Miten esimerkiksi kirkkojen rakentamispoliittikka (s. 89–96) tai papiston sukuhistoria (s. 101–105) liittyvät inkeriläiseen identiteettiin? Samoin nyt maininnaksi jäävää toteamusta (s. 112), että (1700-luvulla) ”naiset hallitsevat sekä lukutaidon että

kristinopin perusteet paremmin kuin miehet”, olisi voinut pohtia laajemmin, varsinkin kun naisten rooli mainitaan seuraavissa luvuissa useassa yhteydessä.

Eino Murtorinne käsittelee Inkerin kirkkoa osana saksalaisjohtoista Venäjän luterilaista kirkkoa, jota koskeva laki annettiin vuonna 1832. Tänä Murtorinteen Inkerin kirkon suuruuden ajaksi kutsumana ajanjaksona inkeriläisten identiteetin rakentamiseen tuli mukaan saksalaisuus. Tämä johtui siitä, että saksalaisilla oli Venäjän luterilaisessa kirkollisessa hallinnossa, ja sen kautta myös Inkerin kirkossa, keskeinen asema. Lisäksi virkakielenä oli saksa vuoteen 1892 saakka, jolloin venäjä korvasi sen. Myös seurakunnan hallintoelimen, kirkonkokouksen, pöytäkirjat laadittiin saksaksi, vaikka kokouskielenä olikin suomi.

Saksalaisuuden lisäksi myös suomalaisuudesta tuli vahva kirkon identiteettiä rakentava tekijä, koska pappisvirkaan nimitettiin (muutamin poikkeuksin) vain valtakunnan omista yliopistoista, tässä tapauksessa Turusta (ja yliopiston palon jälkeen Helsingissä) tai Tartosta, valmistuneita. Käytännössä Inkerin kirkon papit tulivat siksi useimmiten Turusta. Vuosisadan jälkipuoliskolla kasvanut venäläisväestön muutto Pietariin nähtävästi korosti suomen kielen merkitystä inkeriläisessä identiteetissä, sillä suomea puhuvista tuli tuolloin vähemmistö alueella, jossa he 1800-luvun alussa olivat olleet selkeä enemmistö.

Murtorinne korostaa myös kyläläisiä ajoittain yhteen koonneiden lukukinkereiden sekä rippikoulun merkitystä. Markkinoiden tapaan kinkerit olivat toki sosiaalinen tapahtuma, mutta avoimeksi jää, miten ne (mahdollisesti) rakensivat (kirkollista) inkeriläisyyttä. Intuitiivisesti ajatus on uskottava. Rippikoulu erotti luterilaiset nuoret esimerkiksi ortodokseista, joilla ei ollut vastavaa ”pyhää velvollisuutta”, ja tuki täten oman ja vieraan yhteisön rajojen määrittelyä. Kuten Murtorinne toteaa, raja ortodoksisuuden ja toisuskaisuuden välillä määriteltiin 1800-luvun Venäjällä muun muassa lainsäädännössä muutenkin hyvin selvästi. Kansankulttuurin puolella raja kuitenkin madaltui 1800-luvun lopulla, kun inkeriläiset ortodoksiväestön kasvun myötä alkoivat omaksua ortodoksia tapoja ja käytänteitä.

Varpu Myllyniemi tarkastelee ajanjaksoa niin sanotusta porvarillisesta vallankumouksesta (1905) Inkerin kirkon lakkauttamiseen vuonna 1938. Sen alkuvaiheessa yksi inkeriläisten identiteettiä muovannut tekijä oli ristiriita inkeriläisten ja Suomesta tulleiden välillä. Erityisesti Pohjois-Inkerissä oli nimittäin tuohon aikaan paljon Suomen alamaisia, eivätkä heidän ja inkeriläisten ”tavoitteet [...] aina käyneet yhteen”, kuten Myllyniemi muotoilee.

Toinen ”veljeskansa”, joka vaikutti inkeriläisidentiteettiin, oli virolaiset, joiden määrä kasvoi etenkin Pietarissa ja ylitti 1900-luvun alussa suomalaisten/inkeriläisten lukumäärän. Inkeriläistä identiteettiä muokkasivat myös laulujuhlat, lestadiolaisuus sekä evankelinen liike, jonka edustajista osa oli kotoperäisiä, osa suomalaisia. Merkittävin muutos Myllyniemen tarkastelemalla ajanjaksolla oli maallikkojen aseman korostuminen. Tämä johtui osaksi neuvostopolitiikasta, joka syrji papistoa, osaksi siitä, että pappeja oli vallankumouksen jälkimainingeissa paennut Suomeen tai Viroon.

Myllyniemi nostaa esille myös seikan, johon Murto-rinnekin useampaan otteeseen viittaa: inkeriläisen sivistyneistön sisäisen jakautumisen sosialisteihin ja kirkon kannattajiin. Tämä jako syveni vuoden 1905 jälkeen ja jakoi aiemmin (oletetusti) yhtenäistä inkeriläisyyttä. Tämän ja muiden konfliktien, kuten saarnaaja Pekka Bisterin ympärille kokoontuneen yhteisön ja Inkerin virallisen kirkollisen suunnan kiistojen merkitystä identiteetille olisi voinut avata nykyistä enemmän, samoin kuin Suomen luterilaisen kirkon nähtävästi merkittävää avustusta Inkerin seurakunnille 1920-luvulla.

Neuvostovallan uskonnon vastainen toiminta tuhosi kirkon instituutiona 1930-luvun jälkipuoliskolla. Tästä eteenpäin Inkerin kirkko eli mielikuvien, tarinoiden, muistojen ja toiveiden tasolla inkeriläisten puhumassa suomen kielessä ja heidän harjoittamassaan luterilaisessa uskonnollisuudessa. Molemmat nähtävästi tukivat inkeriläisten säilymistä hengissä heidän Inkeristä karkotuksensa aikana. Karkotus kumottiin Stalinin kuoltua (1953), ja uskonnollinen toiminta Inkerin alueella sallittiin pienimuotoisena muutama vuosi myöhemmin. Hieman mittavampaa se oli Karjalan tasavaltaan asettuneiden inkeriläisten keskuudessa, jotka neuvostoaajan jälkipuolella kuuluivat Viron luterilaiseen kirkkoon.

Sihvo kartoittaa mainittuja tapahtumia teoksen viimeisessä luvussa. Hän nostaa esille naisten roolin, joka papiston ja miespuolisten saarnaajien toiminnan eliminoimisen jälkeen oli ymmärrettävästi merkittävä, mutta ei eksplikoi naisten merkitystä identiteetille. Onko kirkko vain miesten kirkko?

Neuvostovallan viimeisinä vuosikymmeninä inkeriläisten suhteet Viron luterilaiseen kirkkoon ja Suomeen vahvistuivat. Sihvo käsittelee näitä kattavasti, mutta tyytyy, mielestäni tarpeettoman suppeasti, vain toteamaan, että yhteydet Suomeen ”olivat omiaan vahvistamaan inkeriläisten suomalais-kansallista identiteettiä” (s. 293). Olisi ollut mielenkiintoista kuulla tästä tarkemmin. Samaa voi sanoa Neuvostoliiton jälkeisestä

ajasta. Se esitellään kirkon uudelleen rakentamisen kannalta kattavasti, mutta lukija voi jäädä miettimään vaikkapa sitä, miten inkeriläinen ja inkeriläisten identiteetti muuttui sen johdosta, että suuri osa suomenkielisistä siirtyi 1990-luvulla paluumuuttajina Suomeen ja seurakunnat venäjänkielistyivät. Sihvo tyytyy mainitsemaan (s. 336) tämän suurena haasteena kirkolle.

Kokonaisuutena *Inkerin kirkon neljä vuosisataa* on kattava selvitys Inkerin protestanttisen kristillisyyden historiasta erityisesti hallinnon ja papiston näkökulmasta. Lukijalle käy selväksi, miten lukuisista eri aineksista identiteettiä, ja kirkkoa, vuosisatojen myötä rakennettiin. Seurakuntalaisista ja teoksen alaotsikon kansasta hän sen sijaan saa tietää melko vähän. Osaltaan tämä johtuu käytettävissä olevien lähteiden luonteesta: viranomaistoiminnasta on säilynyt huomattavasti enemmän aineistoa kuin kansan elämästä. Toisaalta teoksesta saa vaikutelman, että kirjoittajat eivät ole täysin ratkaisseet kysymystä, kirjoittavatko he kirkollista historiaa (jossa kirkko, kuten myös kieli, on jotain ”annettua”) vai identiteetin rakentamisen historiaa (jossa kirkko ja kieli saavat merkityksensä suhteessa muihin toimijoihin tai vaikuttaviin tekijöihin). En tosin ole varma, oliko tämä lopulta heidän tarkoituksenaan. Kokonaisuutena teos on joka tapauksessa hyödyllinen käsikirja jokaiselle, joka haluaa perehtyä Inkerin kirkolliseen historiaan. Se luo myös hyvän pohjan inkeriläisen identiteetin yksityiskohtaisemmalle tutkimiselle.

Viitteet antavat joskus aihetta pieneen salapoliisityöhön, koska niissä ei mainita arkistoa, jonka alta viitattu aineisto löytyy lähdeluettelosta. Esimerkiksi viite Relander 1920 tarkoittanee Toksovan kirkkoherran Felix Relanderin vuonna 1913 ilmestynyttä teosta *Kuvaus ewankeelis-luterilaisen kirkon waiheista Inkerinmaalla*. Teksti löytyy oikealla vuosiluvulla painamattomista lähteistä Kansalliskirjaston alta. Toinen vastaavanlainen viitemaininta, Sonny 1918, johtaa samoin painamattomiin lähteisiin, tällä kertaa pastoraalityöhön, joka on merkitty Porvoon tuomiokapitulin arkiston alle. Koska Sonny-nimisiä henkilöitä toimi Inkerin kirkossa useita, etunimitarkennus olisi ollut paikallaan. Sulo Haltosen vuonna 1967 toimittama *Vanha Tuutari* (tuntemattoman tekijän kuvaus Inkeristä 1800-luvun alkupuolelta) on aakkostettu väärään kohtaan.

Terminologiassa on muutamia epätarkkuuksia. Esimerkiksi sivulla 77 Pietari I:n todetaan sallineen (1702) vapaan uskonnon harjoittamisen (siis uskonnonvapauden), mutta sivulla 82 tarkennetaan (oikein), että kyseessä oli kristillisten kirkkokuntien vapaan toiminnan salliminen Venäjällä. Sivulla 240 lukija saa rat-

kaista, onko oikea termi konfirmaatiovalmistus- vai konfirmaationvalmistustilaisuus. Pientä horjuvuutta on myös venäjän translitteraatiossa. Leipätekstissä nimet ja termit on muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta romanisoitu niin sanotun kansallisen kaavan mukaan, mutta viitteissä käytetään tieteellisempää translitterointia. Herra Hruštšovin sukunimen щ- kirjain on jostain syystä transkriboitu systemaattisesti väärin.

TEUVO LAITILA, DOSENTTI
ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO

Nostalgia, kaipaus ja historia

**Pertti Grönholm & Heli Paalumäki (toim.):
Kaipaava moderni. Nostalgian ja utopian kohtaamisia Euroopassa 1600-luvulta 2000-luvulle.
Historia mirabilis 11. Turun historiallinen yhdistys 2016. 322 s. ISBN 978-952-7045-02-2.**

*Of all the ways of using history, nostalgia is the most general, looks the most innocent, and is perhaps the most dangerous.*¹

Tunteiden historia lienee tällä hetkellä yksi muodikkaimmista historian tutkimuksen osa-alueista. Lukuisissa tutkimuksissa on ryhdytty historiallistamaan sellaisia tunteita kuin viha, rakkaus ja pelko, ja tutkimuksen huomio on kiinnittynyt myös vähemmän selväräjäisiin tunteisiin ja mielentiloihin, kuten kunniantunto, inho tai toivo. Sen sijaan nostalgia ei ole historian tutkijoita kiinnostanut kuin satunnaisesti. Tämä on yllättävää, sillä nostalgia operoi aicasuhteilla ja menneisyyskuvilla, ja liittyy voimakkaasti sekä historian erilaisiin käyttöihin että itse historian kirjoitukseen.

Pentti Grönholmin ja Heli Paalumäen toimittama kirja yhdistää historioitsijoiden ja taiteentutkijoiden näkökulmia. Toimittajien kirjoittama erinomainen johdanto nostaa esiin nostalgian hyvinkin ristiriitaisen käsite- ja määrittelyhistorian. Punaisena lankana kirjassa on tulevaisuuteen kurrottavan utopistin ja menneisyyteen haikailevan nostalgikon näkökulmien yhdistäminen. Artikkelit osoittavat, että utopiat ja nostalgi-

sointi kuuluvat yhteen, ja toimivat käyttövoimana monessa historiallisessa ilmiössä. Keskeinen yhdistävä teema on kaipuu – yhdistettynä mielikuvitukseen ja unelmiin. Olen lukenut kirjaa nimenomaan nostalgista tunteena ja jaettuna mielentilana kiinnostuneena historian tutkijana.

Nostalgia määrittynyt kaipuiksi menneisyyteen ja aikaan jota ei (enää) ole, tai kaipuiksi paikkaan, jonne ei ole mahdollista päästä. Joskus nämä yhdistyvät: evaakoilla ei ollut pääsyä muistojen Karjalaan. Nostalgia, toisin kuin melankolia, ei kuitenkaan määrity (vain) yksilön sisäisenä tunteena, vaan sen olennaisena osana on yksilön suhde kulttuuriin, sosiaaliseen elämään ja kollektiiviseen muistiin. Mutta nostalgian määritelmä olisi hyvä katsoa laajemmin, ja *Kaipaava moderni* tarjoaa tähän loistavia välineitä nimenomaan yhdistäessään utopian ja nostalgian.

Kirja nojaa kirjallisuustieteilijä Svetlana Boymin ajatuksiin nostalgiaista. Hän erottaa toisistaan utooppisen nostalgian, joka rakentuu toiveikkaaseen menneisyyden 'hyvän' paluun kaipuuseen ('restoratiivinen' nostalgia) ja ironisen nostalgian, jonka piirteitä ovat irrallisuuden kokemus ja kriittinen itsereflektio. Artikkelikokoelma olisi hyötynyt utooppisen nostalgian nostaamisesta suoraan kantavaksi teemaksi; tällöin olisi voitu myös nostaa selkeämmin lähtökohdaksi utooppisen nostalgian (Boymin mukaan) yhteisölliset ja ryhmäidentiteettiä luovat aspektit. Nyt Boymin teoriaa käsitellään erikseen lähes kaikissa artikkeleissa (s. 23–24, 71, 138, 184, 207, 268, 283, 302–303 – tässä yhteydessä on mainittava, että teoksesta ikävä kyllä puuttuu hakemisto). Sillä on kuitenkin analyysia ohjaava metodinen tehtävä vain Hanne Koiviston ja Pertti Grönholmin artikkeleissa.

Kirja olisi mahdollistanut teoreettisten lähestymistapojen laajemmankin pohdiskelun historian tutkimuksen näkökulmasta. Erityisesti Hanne Koiviston mainio artikkeli suomalaisen vasemmisto-ölymystön kaipuusta ja uskosta parempaan maailmaan 1930–1950-luvulla olisi antanut tähän hyviä eväitä. Hän liittää utopian ja toivon kokemukset kiinnostavasti toisiinsa, erityisesti Ernst Blochin kirjoitusten kautta. Toivo on 'utooppista tietoisuutta', ja messiaanista odotusta tulevasta uudesta maailmasta. Koivisto tuo myös esille ajatuksen nostalgian kohteesta nimenomaan mielikuvana – nostalgian kohteena voi yhtä hyvin olla kuviteltu kuin muistettu todellisuus. Tämä ajatus on yllättävän vähän esillä artikkelikokoelmassa, vaikka juuri se yhdistää nostalgista ja utooppista ajattelua.

Kollegojen parissa toteuttamani epätieteellisen haastattelusarjan perusteella näyttää siltä, että Tolki-

1. Malcolm Chase & Christopher Shaw, *The Dimensions of Nostalgia*. Teoksessa M. Chase & C. Shaw (toim.) *The Imagined Past. History and Nostalgia*. Manchester University Press 1989, 1.

enin Keskimaa on varsin usein nostalgisen kaipauksen kohteena teini-iässä, joskin myös väljästi tulevaisuuteen sijoittuvat scifi-kuvitelmat ovat herättäneet monissa nostalgiksi käsitettyjä tunteita. Nostalgian määrittäminen kaipuiksi olemassa olevaan (vaikka menetettyyn) tuntuu kapealta siinäkin mielessä, että useimmat reaalityöelämänsäkin nostalgian kohteet ovat mielikuvituksen rakentamia. Kaipuun kohteena on säännönmukaisesti ”landet som icke är”. Tässä yhteydessä mieleeni tuli uskonnollinen kielikuva, jonka ytimessä on kaipuu ja nostalginen koti-ikävä ”Taivaan kotiin” (tämä on myös luterilaista kielikuvastoa, onhan esimerkiksi ”Jumalan kansan koti-ikävä” otsikkona kolmannelle sunnuntaille pääsiäisen jälkeen) Mikä on nostalgisen ajattelun suhde uskonnolliseen kieleen ja kokemuksiin? Nämä esimerkit johtavat ajattelemaan nostalgiaa erillisenä *koetusta* paikasta tai menneisyydestä.

Teoksen ensimmäisessä artikkelissa Anu Keinänen tarkastelee tilana koettua aikakäsitystä varhaismodernin ajan Englannissa. Kyseessä on tarkka lähiluku ajan lähdemateriaalista, mutta onko havainto utopian ja nostalgian samanaikaisuudesta loppujen lopuksi erityisen leimallinen juuri uuden ajan alun kulttuurille. Eikö yhä edelleen nostalgia ”toimi utopiana” (s. 57)? Aikainostalgia ei välttämättä edelleenkään ole korvannut nostalgian paikallisuutta, kuten Asko Nivala toteaa omassa artikkelissaan romantiikan ajan nostalgiaista ja urbaanin modernin synnystä. Moderni maailma on jotain, josta ”romanttinen vaeltaja” halusi paeta; hänessä velloi sekä koti-ikävä että kaukokaipuu. Nivala toteaa osuvasti, että nostalgia ja kaipuu ovat sekä ajatusrakennelmia että tunteita, ja kumpikin aspekti on otettava huomioon tutkittaessa näitä käsitteitä ja niiden merkityksiä.

Tunteiden historiaan liittyy myös Heidi Hakkaraisen ajankohtainen artikkeli nostalgian ja huumorin suhteesta modernisoituvassa 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen Wienissä. Mikä on nostalgian suhde kulttuuriperintöön (*heritage*), epävarmuuden kokemukseen ja toiseuden pelkoon? Artikkelin kuvaa nostalgian käyttöä negatiivisten tunteiden, jopa vihan moottorina. Hakkarainen käsittelee historian hyväksikäyttöä ja syyllisten etsintää, sekä näiden kautta tapahtuvaa identiteetin rakentamista kiinnostavasti.

Juhana Saarelaisen artikkelin aiheena on *Kalevala* sekä nostalgiaan että utopiaan kiinnittyvänä teoksena. Lönnrotin itsereflektiivisyys ja ’alkuperäisyyden’ kritiikki on kiinnostavaa luettavaa – samoin se, miten kuviteltu menneisyys tietoisesti rakennettiin tulevaisuuden perustaksi. Kirjallisuustieteilijä Tintti Klapurin artikkeli nostalgista ja tulevan odotuksesta Tšehovin *Kolmessa*

*sisa*ssa jää hieman etäiseksi, vaikka käsitteellekin nostalgian, kaipuun ja melankolian suhteita oivaltavasti. Heli Paalumäki tarkastelee omassa tekstissään modernisaation varjoja ranskalaisessa *Yön portit* (1946) -elokuvassa. Artikkelin nostaa esiin kysymyksen nostalgian yhteisöllisistä ja yksityisistä aspekteista. Itseäni kiinnosti tässä erityisesti toivo sekä nostalgiaa ja utooppista ajattelua että eri tunnetiloja yhdistävänä tekijänä.

Artikkelivalikoima päättyy Pertti Grönholmin monilotteiseen artikkeliin Kraftwerk-yhtyeestä. Grönholm tuo mielekkäällä tavalla keskusteluun mukaan uuden ’nostalgia’-termin, *retron*. Hienosti ja näennäisen risti-riittäisesti Grönholm kiteyttää ’nostalgian sävyttävän retrofuturismin’ ”kaihoiksi sellaista tulevaisuutta kohtaan, mikä ei koskaan toteutunut” – eri aikatasot, mielikuvat ja mielikuvitus osoittautuvat utopia-nostalgian käyttövoimaksi. Kuten Grönholm huomauttaa, Kraftwerkin tapauksessa nostalgioiden kategorisoinnin erikseen utooppisiksi ja ironisiksi ei onnistu, siksi hyvin ne ovat toisiinsa kietoutuneet.

Kirja kutsuu ajattelemaan, että utopia ja nostalgia ovat ihmisen perusolemisen ja kaipauksen kaksi erilaista, mutta yhteen liittyvää käsitteellistystä, eivät vain yhtäkaikaa esiintyviä ja samoja piirteitä yhdisteleviä ilmiöitä. Kaipuu historiallisena tunteena voisikin olla hedelmällinen tutkimuskohde. Mikä on kaipuun suhde muistamisen ja muistuttamisen mekanismeihin sekä identiteetin rakentamiseen? On myös kysyttävä, onko artikkeleissa hahmottuva ja modernismiin liitetty nostalgisoiva mielentila todellakin modernin länsimaalaisen kulttuurin tuote, vai saako se vain tietyn ilmenemismuotonsa tänä aikana – onko siis otsikon ’kaipaava modernismi’ pohjimmiltaan tekninen aikarajaus, vai kertooko ’kaipaus’ jotain olennaista itse modernismin luonteesta?

Kaiken kaikkiaan artikkelikokoelma on innostava avaus historiantutkijoiden harvoin huomioimasta ilmiöstä. Harvoin kirjan painoarvo ja intellektuaalinen haastavuus on näin selvästi sen yksittäisiä artikkeleita suurempi. Nostalgia on historian hyväksikäytön tunteisiin vetoava puoli, ja siksi se on relevantti tutkimuskohde aina, kun mietitään historiakuvia, kamppailua menneisyyden oikeasta tulkinnasta sekä historian käyttöä yhteiskunnallisissa keskusteluissa. Niin maallinen kuin taivaallinenkin tulevaisuus ja toivo; tunteet, joita nostalginen ja utooppinen ajattelu ovat herättäneet; ja jopa galaksit kauan sitten kaukana täältä ovat vahvoja voimia historiassa. On syytä olettaa, että näin on jatkossakin.

VILLE VUOLANTO, DOSENTTI, FT
TAMPEREEN YLIOPISTO

Suomen poliittisen taloushistorian pitkä linja

Markku Kuisma: Venäjä ja Suomen talous 1700–2015. Siltala 2015. 363 s. ISBN 978-952-234-325-3.

Markku Kuisman teosta jäsentää talouden ohella politiikka tai oikeastaan politiikan ja talouden erottamaton yhteys, sekä molempien asettaminen laajaan kansainväliseen kuvioon – mikä on kirjan suuria ansioita. Eriytyinen suhde itäiseen naapuriin on läsnä Suomen taloushistorian kaikissa käännekohtissa Pietarin kaupungin perustamisesta nykyhetkeen. ”Vanha Venäjä synnytti, Neuvostoliitto kasvatti ja imperiumin viimeisin romahdus vapautti lentoon”, kuuluu yksi Kuisman kiteytys.

Suomi esiintyy ennen kaikkea kokonaistoimijana eli yksikkönä, joka kamppailee selviytyäkseen ja kehittyäkseen. Mutta koska sitä edustavat talouden ja politiikan fyysiset toimijat Suomen sisällä, avautuu talouspainotteinen näkymä myös siihen, miten suhde Venäjään on vaikuttanut valtion ja kansakunnan rakentamiseen Suomessa erityisesti 1800-luvulla.

1700-luvun kuvaus ja sen laaja perspektiivi luovat pohjaa myöhempien vaiheiden erittelylle. Pietarin nousu, Euroopan johtavien valtioiden välisten suhteiden ja maailmantalouden kehityksen yksi seuraus, ulotti muutosvoimansa rajan yli piittaamatta Tukholmasta ja valtakunnan rajoista. Suomalaiset alueet näytettyvät aktiivisina sopeutujina muutoksiin ja niiden usein odottamattomiin ja tarkoittamattomiin seurauksiin. ”Suomen liitos Pietarin valtapiiriin oli [...] palanen suurta maailmanhistoriallista tapahtumakulkua, sen [...] satunnainen sivutuote.” Integraatio eteni itärajan yli, kun viipurilaiset hivuttautuivat toimimaan Ruotsin puolella ja sahatavaraa vietiin Viipuriin ja Haminaan. Toisaalla tuntui Britannian imu. Se tarttui Suomen metsiin tervan, laivanrakennuksen ja sahatavaran muodossa ja määritteli osaltaan Suomen paikkaa uudessa maailmanjärjestelmässä.

Suomen synty keisarillisena suuriruhtinaskuntana oli sekin seurausta isompien voimien törmäyksistä ja jännitteistä. Uusi poliittinen yksikkö oli kansainvälisen kauppasaarron lapsi, joka näki päivänvalon yhtenä Napoleonin sotien sivujuonteena. Suomalaiset eliitit saivat ”kuin taivaan lahjana” uuden valtioyksikön ja aseman sen johdossa. Keisarin operaatio loi perustan myös talouseliitin toimille ja vaikutti sen panokseen valtion kehittämisessä ja integroimisessa. ”Venäjä veti Suomen elinkeinoelämästä historialliseen uudistumiseen:

mukaan industrialismin ja markkinatalouden liitosta syntyneen teollisen kapitalismin läpimurtoon, joka muutti maailmaa ja Suomea perustuksiaan myöten.”

Olennaisinta ja onnekasta oli paikka idän ja lännen risteyksessä, maanosan johtavien talousalueiden rajaamaana ja suhteellisesti ylikohittuneena osana äiti-imperiumia. Asema avasi mahdollisuuksia molempiin suuntiin. Suomi tipahti tullimuurien väliin ikään kuin puoliksi kotimaana ja puoliksi ulkomaana. Idänkauppa oli edullista: teollisuustuotteiden osuus viennistä Venäjälle oli 1900-luvun taitteessa 80 prosenttia, ja itään etenivät moderni paperiteollisuus sekä tekstiili- ja metalliteollisuus. Idästä tuotiin Suomeen viljaa, muita elintarvikkeita ja raaka-aineita. Onnea oli siinäkin, että maailmantalouden megatrendi sattui suosimaan Suomea mutta ei Venäjää: viljan hinnat olivat laskusuunnassa, mutta sahatavaran suhteelliset hinnat sen sijaan kohosivat. Molemmat trendit hyödyttivät Suomea, sillä Länsi-Eurooppaan vietiin edelleen raaka-aineita, erityisesti sahatavaraa.

Talouden toimijoilla oli kaikki syyt samastua uuteen poliittiseen yksikköön, joka tarjosi niille mainion toiminta-alustan talousalueiden rajalla. Mutta miten tilanne vaikutti talouden johtavan kerroksen rooliin valtion rakentamisessa? Yksi seuraus oli omien rivien tiivistäminen, vientiyritysten läheinen yhteistyö, mikä ilmeni erityisesti vientikartelleina. Yhtäältä siitä kasvoi perintö, joka tuli vaikuttamaan pitkään suomalaisessa suurteollisuudessa, mutta toisaalta kysymys oli yleisemmästä eliittien yhtenäisyydestä ja samastumisesta suuriruhtinaskuntaan ja sen menestykseen. ”Johtavien poliitikkojen hyväksyntä liitti [vientikartellit] kansallisen kilpailustrategian keskeisiksi välikappaleiksi”, ja myös henkilösiteet yhdistivät politiikkaa ja vientiteollisuutta. Oman hyvän edistäminen näyttäytyi toimimisena koko maan hyväksi. ”Maamme ja oma etumme vaatii meiltä yhteistyötä ja toimintaa yleisen edun hyväksi, joka samalla on oma etumme”, kuten G. A. Serlachius muotoili. Ajatus oli, että mikä oli hyväksi puunjalostusteollisuudelle, oli hyväksi koko Suomelle. Kuisma toteaa, että vientiteollisuuden edistämiseen kansallisenä tehtävänä sisältyi paljon Suomen tulevaa kehitystä selittävää voimaa.

Asennoitumisessa on varmaan paljon sellaista, mikä pätee pienten maiden kehityspyrkimyksiin yleisemminkin. Mutta yhtä itsestään selvää ei ole – pikemminkin päinvastoin – että yhtenäisen eliitin oman edun tavoittelu sopii yhteen sopusuhtaisen yhteiskunnallisen kehityksen kanssa, jossa ei poljeta väestön suurta enemmistöä. Sen, miksi ja miten Suomessa tällainen tasapainoinen kehitys kuitenkin toteutui, Kuisman kuvaus

tekee hyvin ymmärrettäväksi. Virkamiesaristokratian intressien ohella talouden tarpeet olivat omiaan edistämään valtiollisen perusrakenteen luomista. Syyt saattoivat olla itsekkäitä, mutta joka tapauksessa samalla kehkeytyivät kansallisvaltion rakenteet kuten oma markka, keskuspankki ja liikepankkilaitos. "Ehkei niin ollut tarkoitus, mutta niin kävi." Tätä kaikkea rakennettiin käytännönläheisesti, liikoja elämöimättä, jotta Pietarin huomio ei heräisi. "Hiljaisen lojalismin" menestyksellinen harjoittaminen edellytti lisäksi yhteiskuntarauhan säilymistä. Sen ylläpitämiseen kotimaan eliitillä oli, kuten Kuisma muistuttaa, takanaan Pietarin uhka. Tähän voisi ehkä lisätä, että yhteiskuntarauhan ensisijaisuus oli varmaan myös omiaan sulkemaan näköpiiristä varsinaisen repression työvoiman alistamisen muotona. Kaikkien näiden edellytysten vallitessa eliitin oli mahdollista sovittaa yhteen omia ja koko maan etuja uskottavammin kuin on ollut laita monissa kehittyvissä valtioissa.

Yksi seuraus Kuisman näkökulmasta on totunnaisesta poikkeava periodisointi seuraavassa vaiheessa. "Bolševikkien vuosisadaksikin" mainittu aika ensimmäisestä maailmansodasta Neuvostoliiton hajoamiseen hahmottuu hänen perspektiivissään yhdeksi pitkäksi sotatalouden kaudeksi, jolloin joko käytiin sotaa tai valmistauduttiin siihen. Suomelle jakso oli moniaineksista ja -ulotteista peliä ja selviytymistaistelua vieläkin vahvemmassa mielessä kuin edellisellä vuosisadalla, mutta silmiinpistäväntä on uudistettuunkin itä-länsi-asetelmaan sisältynyt jatkuvuus.

Suuri teema on edelleen talouden valtiovetoisuus sopeutumisenä Venäjä-suhteen dominoimaan kansainväliseen asetelmaan. "Keskinäisen kilpailun kahlinneet vientikartellit olivat suomalaisen teollisuuden kaikkien aikojen isoin menestysnoinaatio." Niitä tarvittiin ja käytettiin jälleen alkaen paperiteollisuuden täyskäännöksestä Pietarista Lontooseen ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Myös maailmantalouden lamasta vuosikymmentä myöhemmin Suomi alkoi kiivetä vientikartellien vedolla.

Kylmän sodan aikana taas avaintoimijoita olivat valtionyhtiöt. Ne olivat välttämättömiä, koska Neuvostoliiton valtiolliset organisaatiot edellyttivät neuvottelu- ja päätöksentekokoneiston keskittämistä myös Suomelta. Lisäksi ne tarjosivat tasapainottelumahdollisuuksia idän ja lännen välillä luovittaessa. Koska ne olivat suhteellisen riippumattomia ja muodollisesti yksityisiä, valtiojohto saattoi pestä känsä ja pystyi näin suojautumaan sekä itäistä että läntistä suurvalta-

painostusta vastaan. Siksi ne olivat mainioita kylmän sodan aseita. "Asetelma oli suora heijastus Suomen kansainvälisestä asemasta ja sen salliman liikkumatilan maksimaalisesta hyväksikäytöstä."

Havainnollisin esimerkki on Suomen sidos neuvostoöljyyn ja Neste Oy:n rooli sen toteutuksessa. Sidos oli presidentti Kekkonen "ulkopoliittisen rakennelman keskeinen tukipilari". Lisäämällä raakaöljyn tuontia Neuvostoliitosta onnistuttiin ostamaan liikkumavapautta jalostamoteknologian hankkimiseksi lännestä – ja lopulta vielä myymään jalostettua "kommunistiöljyä" länteen. Kekkonen hahmo nousee muutenkin vahvana esiin. Kreml pyrki monin tavoin syventämään taloudellisia siteitä Suomeen, mutta tällaistaikin toimintaa oli mahdollista kangeta Suomen eduksi ainakin jossakin suhteessa. "Kekkonen havittelikin isompaa [kaupan] kasvua integroidakseen Moskovaa kaupallisten etujen avulla rauhanomaisiin Suomen-suhteisiin."

Jatkuvuutta löytyy myös taidon ja tuurin sekoituksesta, jossa käytettiin täysin rinnoin hyväksi Neuvostoliiton ja läntisen blokin välisiä jännitteitä. Kekkonen kutsui selviytymisstrategiaa "suomalaiseksi paradokseksi", ja Kuisma nimittää sitä "suomalaiseksi nuoralatanssiksi" tai "suomalaiseksi loonjäämisopiksi". Onnea oli jo siinä, että toisesta maailmansodasta toipuva ja yhteiskuntiaan jälleenrakentava Länsi-Eurooppa tarvitsi sahatavaraa, selluloosaa ja paperiäkin eli tärkeimpiä suomalaisia vientituotteita, mikä helpotti yhdentymistä Länsi-Eurooppaan sodan vaikeassa jälkitalanteessa. Sitä leimanneet sotakorvauksetkin tulivat lopulta kääntymään teollisuuden hyväksi.

Entäpä mitä sotatalouden jälkeen, kun neuvostoimperiumin romahdus "vapautti Suomen lentoon" ja kun Suomi on vihdoinkin päässyt toimimaan "rauhanajan kokoonpanolla ja asetuksilla"? Kuisman vastaus on myrkyllinen. Vapaus saatiin, mutta vapaaksi ei ole tohdittu ruveta. Vaikka kukaan tai mikään ei ole pakottanut ylhäältä eikä ulkopuolelta, kuten tapahtui vuosina 1809 ja 1944, niin "itäeurooppalainen alemmuudentunto" on ajanut Suomen läntisen unionin ytimiin. Pakottajat löytyvät suomalaisten pään sisältä, historian luomista uhkakuvista.

Painoa ja pistävyyttä loppusivallus saa siitä pitkästä perspektiivistä, johon se asettuu. Samalla se heittää vielä kerran, käänteisesti, valoa tähän perspektiiviin, Suomen poliittisen taloushistorian pitkään linjaan. Ovela ja onnekas vuosisatainen selviytyjä on kovan koulun antamiin opetuksiin jämähtäneenä hukassa uudessa tilanteessa...

RISTO ALAPURO, EMERITUSPROFESSORI
HELSINGIN YLIOPISTO

Jykevä teos Jyväskylästä

Janne Haikari & Sofia Kotilainen: Opettajuuden mallia. Jyväskylän normaalikoulu 1864–2015. Jyväskylän normaalikoulun julkaisuja 15, Jyväskylän yliopisto & Jyväskylän normaalikoulu 2016. 912 s. ISBN 978-951-39-6729-1

Jyväskylän normaalikoulun uutta historiaa ei pidä ottaa liian kevyesti käteen, vaan teoksen lukeminen on aloitettava heti kaksin käsin tukevalla otteella. Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitos sekä Jyväskylän normaalikoulu ovat yhteistyössä tuottaneet todella muhkean historiategoksen koulu- ja koulutushistoriasta kiinnostuneille. Tämä on merkittävää, koska erilaisten kouluja koskevien ammattimaisesti laadittujen historiateosten määrä on vähentynyt. Suurin syy kirjojen julkaisemisen vähenemiseen lienee raha, mutta myös koulujen nopea muutosvauhti ja pitkienkin traditioiden unohtuminen. Koulujen oma historia ei ole arjessa useasti etusijalla, vaan se on jäänyt muunlaisen yhteiskunnallisen toiminnan ja jatkuvien uudistusviihureiden jalkoihin. Myöskään kasvatus- ja koulutushistoria ei ole viettänyt kovin kukoistavia päiviä viime aikoina, vaikka sille olisi tilausta erityisesti tässä ajassa, jossa menneisyyden hyvät ja menestyksekkäät piirteet unohdetaan usein uudistusten kiihkeässä virrassa.

FT Janne Haikarin ja FT Sofia Kotilaisen kirjoittama teos on käänteentekevä, sillä se käsittelee perusteellisesti muuallakin maailmassa arvostetun suomalaisen koulun ja opettajankoulutuksen historiaa sen syntysijoilla 1860-luvulta lähtien aina näihin päiviin asti. Tutkimus antaa kehysten myös suomalaisen kansakoulun, peruskoulun ja lukion historialliselle kehitykselle autonomian ajalta nykyhetkeen. Näin laaja kirja ja tutkimus tarvitsee taustalle monia muitakin henkilöitä. Näistä on varmasti hyvä mainita Jyväskylän normaalikoulun johtava rehtori Pekka Ruuskanen ja tutkimusta johtanut historian professori Jari Ojala, jotka kummatkin ovat olleet avainasemassa hankkeen onnistuneessa toteutumisessa. Heidän lisäksi merkittävä rooli on ollut professori Petri Karosella, historiatoimikunnalla sekä muilla hankkeeseen osallistuneilla, koska työ on vaatinut toteutuakseen vuosia.

Hyvän tutkimuksen toteutumiseksi tarvitaan aina oikea tahtotila. Jyväskylässä onnistuttiin saavuttamaan jyhkeä ja esimerkillinen historiateos esikuvaksi myös muille kouluille tulevia historiahankkeita varten. Toivotavasti tämä toteutus löyhentäisi useiden muiden koulujen ja kuntien rahahanoja. Yhä edelleen monelta merkittävältä koululta puuttuu oma historiateos tai matrikkeli. Kouluhistoriahankkeissa on kysymys yhteis-

kunnallisesti merkittävästä toiminnasta ja koulutuksellisesta itseymmärryksestä, koska suomalaisen yhteiskunnan hyvinvoinnin perustus on yleissivistävässä koulutuksessa ja sen toimivuudessa. Kouluhistoriat sijoittuvat lisäksi tärkeään rooliin suku- ja henkilöhistorian tutkimuskontekstissa.

Haikarin ja Kotilaisen tutkimus etenee luontevasti kronologisena kokonaisuutena. Tarkoituksena ei ole vaatia lukijaa perehtymään koko kirjaan yhtäjaksoisesti, vaan koulun pitkä historia antaa tilaa tutustua juuri itseä kiinnostavaan aikakauteen. Sisällöltään helppolukuisena koko kirjan lukeminen ei ole kuitenkaan mahdotonta, jos on kiinnostunut aiheesta. Teoksen fyysistä käsittelyä olisi voinut tietenkin helpottaa julkaisemalla kirja kahtena niteenä, mutta sinänsä yksi muhkea nide jää lukijan pidempiaikaiseen muistiin tai teos huomataan varmasti kirjahyllystä.

Kirjan vahvuutena on selkeästi sen eri aikakausiin perustuva syvälinen käsittelytapa. Usein lukijana ärsyyntyy monien historiateosten tutkimuksellisesta pinnallisuudesta ja heikosta lähdepohjasta. Tästä ei voi Haikaria ja Kotilaista moittia, koska heidän tutkimustyönsä nojaa laajaan ja monipuoliseen aineistoon. Jo pelkän lähdeaineiston kokoaminen on vaatinut runsaasti aikaa. Tämä näkyy myös lopputuloksen onnistumisena. Lisäksi koko tutkimuksen ansioksi voidaan lukea se, että se ei lankea kiiltokuvamaisen yrityshistorian linjoille. Julkaistu tutkimus antaa rehellisen kuvan koulun heterogeenisestä opettajakunnasta ristiriitoinen sekä oppilaiden ja auskultanttien eli opettajajarjoittelijoiden edesottamuksista tai valtiovalan ylisuurista vaatimuksista. Koulu ja sen historia rakentuu aina ihmisten varaan heikkouksineen ja vahvuuksineen. Rehtorien kohdalla on antoisaa luettavaa, kun lukee esimerkiksi Sakari Helteen rehtorivaiheita ja johtamistapaa. Tästä voidaan havaita koulutyön inhimillisuus ja kasvatuksellinen rakennustyö monissa arkipäivän tilanteissa.

Uusi tutkimus perehtyy koulun alkuvaiheisiin Cygnaeuksesta lähtien. Koko koulun rakentuminen harjoittelukouluksi rakentuu kirjan sivuilla vaihe vaiheelta. Kerronta lähtee liikkeelle mallikoulusta ja sen ideasta, kunnes edetään jo vakiintuneen seminaarin vaiheisiin. Lopulta päädytään nykyiseen normaalikoulurakentamiseen. Koulua on rakennettu ja laajennettu sukupolvelta toiselle. Joka hetkessä on havaittavissa, että koulu on ollut ympärillä olevan yhteiskunnan ja sen vaatimusten vanki. Se on ollut ulkopuolisen tarkkailun alla ja sille on asetettu ajasta riippumatta yhteiskunnallisia vaatimuksia ja velvoitteita. Tästä huolimatta rehtorit, opettajat ja koulu ovat pystyneet säilyttämään

myös omassa toiminnassaan melko vahvan autonomian opetuksen ja opetusharjoittelun kehittämisessä. Normaalikoulujen vahvuus harjoittelukouluina on niiden moninaisuus alakoulusta lukioon, koska kouluissa kohtaavat kasvatustiedetaustaiset luokanopettajat ja monilta tieteenaloilta valmistuneet aineenopettajat. Normaalikoulut ovat siten yliopistojen monitieteisimpiä yhteisöjä.

Teoksesta tekee myös arvokkaan kokonaisuuden se, että läpi koko kirjan on käytetty valtava määrä valokuvia aivan varhaisimmista ajoista nykyyhetkiin. Kuvien sijoittelu on usein persoonallinen, mutta joidenkin kuvien kohdalla olisi toivonut käytettävän tilaa koko sivun verran. Kuvat ovat selkeitä ja informatiivisia hyvin omasta ajastaan kertovia kokonaisuuksia. Monipuolisuutta kuvaa myös se, että kuvituksena on käytetty kuva-aineisto antaa viipyileviä välähdyksiä koulun ja opettajakoulutuksen arjesta sekä välillä juhlistakin useista erilaisista näkökulmista. Näitä kuvia on aina vanhasta virkkuukoukusta luokkakuviiin, oppilaista ja opettajista, rakennuspiirustuksista, rakennuksista, leh-tileikkeistä ja asiakirjoista.

Valokuvissa vilahtelevat niin ikään jo kadonneita koulutushistorian ja kouluarkkitehtuurin piirteitä, koska monet kuvissa näyttäytyvät opetusvälineet tai luokkainteriöörit ovat jääneet unholaan jo vuosikymmeniä sitten. Sivuilta nähdään eri koulutoimijoiden pukeutumishistoriaan liittyvät muutokset hyvin kattavasti. Valokuvat kertovat sivujen edetessä voimakkaan näkemyksen siitä, miten koulu on yli sadassa vuodessa muuttunut monella tavalla 1800-luvulta näihin päiviin. Lukuisat asiakirjaesimerkit henkivät ajan ja arvojen sekä työtapojen muuttumista koulussa. Perusstruktuuri koulussa ja oppimisessa ei ole kuitenkaan muuttunut, vaikka siihen haluttaisiin nykyisin uskoa yhä enemmän. Teoksen loppuun on laadittu taulukoita ja luetteloita. Ne ovat hyvä oheisaineisto, kun tutkii ja lukee varsinaista tekstiä, koska taulukoista saa selville keskeisiä kehityslinjoja esimerkiksi oppilasmääristä. Lopun henkilöhakemisto tekee kirjasta käyttökelpoisen, vaikka pieniltä lipsahduksilta ei ole vältytty, Miili Airilan nimi on esimerkiksi muuttunut hakemistossa ”Miili” Airilaksi.

Tätä tutkimusta ei voi kuitenkaan päästää näin vähällä, vaan koko teoksen kohdalla olisi toivonut sen asettautumista enemmän erityisesti Jyväskylän – Suo-

men Ateenan – yhteyteen. Nyt lukijalle jää tuntu, että seminaari ja myöhempi Norssi oli suljettu yhteisö Jyväskylän kaupungin keskellä ilman yhteyksiä toisiinsa. Varsinkin seminaarinlehdit ja heidän puolisonsa olivat aktiivisia Jyväskylän kaupunkielämän kehittäjiä ja toimijoita, koska he edustivat epäilemättä kaupungin koulutuksellista, aatteellista, uskonnollista ja joskus myös poliittista eliittiä. Opettajakunta oli siten rakentamassa tulevaa koulu- ja yliopistokaupunkia hyvin tomeralla otteella. Opettajat vaikuttivat myös aktiivisesti Jyväskylän ulkopuolella oman tieteenalansa hui-pulla julkaisten esimerkiksi tutkimuksia, istumalla erilaisissa komiteoissa tai muissa pyrinnoissa. Seminaari saattoi olla myös astinlauta parempaan virkaan.

Suur-Suomen koulut -kirjan julkaiseminen seminaarin piirissä on hyvä osoitus siitä, että koulu kulki aikansa aatteiden ja ajatuksien johdattamana. Näin koulu kulki ennen tätä ja sen jälkeen, koska se oli vahvasti sidoksissa aikansa arvoihin ja yhteiskuntaan. Opettajat kokivat eri vuosikymmeninä jotkut oman aikansa asiat merkittävinä tarttuen kynäänsä tiukalla otteella, vaikka se myöhemmistä sukupolvista saattaa tuntua näiden tekstien perusteella joskus sopimattomalta. Koulu on väistämättä kulkenut samaa tietä Suomen kanssa.

Kirjan laajuus olisi kaivannut loppuun englanninkielisen yhteenvedon lisäksi ehkä noin 5–10 sivun suomenkielistä tiivistelmää koko kirjan tutkimustulosten ja koulun historian päälinjoista. Tämä olisi helpottanut lukijaa saamaan kokonaiskäsitteksen kirjan sisällöstä. Nyt Jyväskylän seminaarin ja normaalikoulun pitkä kehityshistoria ja punainen lanka jää monien sivujen kerrostumiin.

Jyväskylän normaalikoulusta ja sen historiateoksesta huomataan, että menestyvä koulu perustuu vahvaan traditioon ja historiatietämykseen. Mainetta niittäneissä ja tunnetuimmissa kouluissa perinteet ovat hyvin vahvat eikä menneisyyttä piilotella, vaan sitä tuodaan rohkeasti esille arkipäivässä ja juhlissa. Koulujen menneisyyttä kannattaa esitellä myös seuraaville sukupolville, koska silloin myös nuoremmat ikäpolvet kokevat yhteenkuuluvuutta omaan kouluunsa ja yhteisönsä. Tässä mielessä Jyväskylän normaalikoulun historiateos antaa jyrkän perustan siirtää suomalaisen koulu- ja opettajankoulutuksen historiaa myös nykyisille ja tuleville sukupolville.

MARKKU KUORILEHTO, LEHTORI, FL, TM
OULUN YLIOPISTO

Elämäkerta etäällä elämästä

Aura Korppi-Tommola: Miina Sillanpää. Edelläkävijä. SKS 2016. 176 s. ISBN 978-952-222-724-9

Ottaessani professori Aura Korppi-Tommolan *Miina Sillanpää: Edelläkävijä* -teoksen arvioitavaksi ajatukseenani oli tarkastella sitä suhteessa Irma Sulkusen vuonna 1989 julkaistuun, elämäkerralliseen tutkimukseen, *Naisen kutsumus: Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Jouduin kuitenkin luopumaan alkuperäisestä suunnitelmastani, sillä teokset eivät ole arvioitavissa rinnakkain samoin kriteerein. Sulkusen teos oli akateemiselle yhteisölle suunnattu tutkimus, joka keskittyi Miina Sillanpään (1866–1952) kautta suomalaisen sosialidemokraattisen naisliikkeen kehitykseen ja liikkeen ajamaan sosiaalipoliittikkaan sekä niiden taustoihin ja aatteellisiin ulottuvuuksiin. Sulkusen teos pyrki purkamaan myös Miina Sillanpäähän liitettyjä myyttejä tuomalla esille henkilön julkisen toiminnan takaa.

Aura Korppi-Tommola on puolestaan kirjoittanut suurelle yleisölle suunnatun tietokirjan, jossa Miina Sillanpää nostetaan historian parrasvaloihin hänen syntymänsä 150-vuotisjuhlavuoden kunniaksi. Teos rakentaa Sillanpäästä kuvaa suomalaisen työväenliikkeen merkittävimpänä naisvaikuttajana ja edelläkävijänä, jonka vaikutus on nähtävissä suomalaisessa yhteiskunnassa yhä edelleen. Korppi-Tommola viittaa useisiin akateemisiin tutkimuksiin, mutta teosta ei liene kuitenkaan tarkoitettu akateemiseksi tutkimukseksi. Kirjassa ei käytetä alaviitteitä kontekstoivaan tutkimuskirjallisuuteen tai alkuperäisaineistoon muutamaa hajanaista pöytäkirjamerkintää ja lakipykälää lukuun ottamatta. Teos sisältää kuitenkin kirjallisuusluettelon, jonka avulla mainittujen tutkimusten jäljille on mahdollista päästä.

Otsikoinnistaan huolimatta Korppi-Tommolan teos ei ole myöskään varsinainen elämäkerta, jossa Miina Sillanpään elämänvaiheita ja toimintaa käsiteltäisiin yksityiskohtaisesti. Tiiviin ja kokonaisvaltaisen elämäkerrallisen esityksen sijaan Sillanpää toimii enemmänkin keskushahmona, jonka kautta teoksessa käydään läpi lastensuojelun ja naisten oikeuksien kehittymistä 1800-luvun lopulta aina 2010-luvulle. Huomio kiinnitetty suomalaisen yhteiskunnan ohella myös lasten ja naisten oikeuksiin kansainvälisesti. Lukuun ottamatta kuvausta Miina Sillanpään köyhästä lapsuudesta ja hänen loputtomasta ahkeruudestaan Sillanpää henkilö jää lukijalle kovin etäiseksi. Teos keskittyykin lähes

yksinomaan Sillanpään julkiseen toimintaan esittäen hänet suomalaisen sosiaalipoliittikan ja kansainvälisen tasa-arvokehityksen esitaistelijana. Käsitteilytapa muistuttaa monin paikoin ”suurmieskertomusta”, jossa yksittäisestä henkilöstä rakennetaan hyveellisyydessään myyttinen sankari. Pahimmillaan tämä johtaa siihen, että Sillanpää vaikuttaa ikään kuin tekstiin pakotetulta tai päälle liimatulta hahmolta. Esimerkiksi kirjan sisältämässä katsauksessa kansainvälisen lastensuojelun kehitykseen ei mainita lainkaan Sillanpään kansainvälisiä yhteyksiä tai hänen vaikutustaan ulkomailla. Luvun viimeisessä kappaleessa Korppi-Tommola kuitenkin toteaa Miina Sillanpään vaikuttaneen ”ratkaisevasti lasten kohtelun ja elinolojen parantamiseen.” (s. 47)

Muut 1900-luvun alkupuolen sosialidemokraattisen naisliikkeen johtohahmot saavat kirjassa statistin roolin. Esimerkiksi liikkeen linjaan merkittävästi vaikuttaneet ja kansanedustajina toimineet lida Aalle-Teljo, Hilja Pärssinen ja Hanna Karhinen ohitetaan lyhyillä maininnoilla. Erityisesti Aalle-Teljon ja Pärssisen ohittaminen on ongelmallista, sillä he olivat sosialidemokraattisen naisliikkeen poliittisen linjan pääideologeja jo ennen Miina Sillanpään mukaantuloa. Sillanpää oli toki yksi liikkeen vaikuttajista, mutta myös hänen kanssaan samojen yhteiskunnallisten tavoitteiden eteen taistelleet naiset olisivat ansainneet enemmän huomiota. Aate- ja työtovereiden tarkastelu Sillanpään rinnalla olisi mahdollistanut Sillanpään henkilökohtaisten ominaisuuksien ja toiminnan syvemmän pohdinnan.

Täysin noteeraamatta Sillanpään kanssa työskennelleiden sosialidemokraattisten naisten saavutukset eivät toki jää. Esimerkiksi Sillanpään vuoden 1926 ministerinimityksen ulkomaista uutisointia kuvatessaan Korppi-Tommola tuo esille usein sivuutetun mielenkiintoisen yksityiskohtan. Hän toteaa kansainväliseltä lehdistöltä jääneen huomiotta, että Suomen ensimmäisenä naispuolisena ministerinä juhlistu Sillanpää ei ollut ensimmäinen hallitusvastuuta saanut suomalainen nainen, sillä jo vuoden 1918 kansanvaltuuskunnassa istui kaksi naista (Hanna Karhinen ja Hilja Pärssinen).

Muiden naisliikkeen toimijoiden jättäminen Sillanpään varjoon on osaltaan myös paradoksaalista, sillä Korppi-Tommola painottaa läpi teoksen ”sillanpääläistä” kollektiivisuutta ja yhteistyötä sosialidemokraattisen naisliikkeen toimintamallina. Teos antaa turhanakin ruusuisen kuvan liikkeen ilmapiiiristä esittäessään Sillanpään sen kiistattomana johtohahmona. Todellisuudessa naisliikkeessä käytiin ainakin ennen Suomen itsenäisyyttä ja kansalaisyhteisyyttä jatkuvaa, paikoin hyvin kiivaaksi yltyntä, sisäistä keskustelua poliittisesta lin-

jasta, toimintatavoista sekä sen johtohahmojen ominaisuuksista. Korppi-Tommolakin mainitsee useaan otteeseen, kuinka monet Miina Sillanpään aikalaiset sosialidemokraatit, työoverit ja myöhemmät tutkijat ovat kuvanneet Sillanpäättä röhkeäksi, laskelmoivaksi ja jopa tunnekylmäksi henkilöksi, mutta tarkemmin hänen persoonaansa kohdistuvaa kritiikkiä ei teoksessa avata. Ristiriidat sivuutetaan kääntämällä huomio Sillanpään henkilökohtaisiin saavutuksiin sekä hänen neuvottelukyvystään johtuvaan arvostukseen yli puoluerajojen.

Paikoin, kuten toisen maailmansodan jälkeen säädettyä Lex Miinaksi nimettyä kotiapulaislakia käsitellessään, Korppi-Tommola asettaa sosiaalipoliittiset uudistukset laajempaan yhteiskunnalliseen ja poliittiseen kontekstiin. Yleisesti teoksen ongelmakohta on kuitenkin selkeän näkökulman, kontekstoinnin ja kronologian puuttuminen, minkä vuoksi lukijan on ajoittain vaikea saada otetta käsiteltävästä asiasta. Osittain tämä johtuu teoksen kunnianhimoisesta aikajänteestä, jossa yksiin kansiin on pyritty kuromaan 150 vuoden kehitys. Ongelmallisuus korostuu teoksen keskittyessä Miina Sillanpään kuoleman jälkeen naisten ja lasten oikeuksissa tapahtuneeseen kehitykseen. Teoksen lähestymistapaa kuvaa hyvin Lex Miinan purkamisen (1977) jälkeiseen lainsäädäntötyöhön sekä yhteiskunnan rakenne- ja asennemuutokseen keskittyvä osio, jossa vuosikymmenien kehitys on tiivistetty kolmelle sivulle. Näillä sivuilla Korppi-Tommola käy läpi samanaikaisesti vanhempien hoitovapaita, lasten päivähoitoa, kotiapulaisten aseman muutosta, kotitalousvähennystä, naisjärjestöjen ajamaa 6+6+6 -mallia sekä Keskustapuolueen suosimaa tapaa järjestää pienten lasten hoito.

Huolimatta siitä, että Miina Sillanpää jää monin paikoin hyvin irralliseksi hahmoksi, Korppi-Tommolan teos nostaa esille Sillanpään työn kautta tärkeitä ja vaikeita yhteiskunnallisia kysymyksiä. Teos ei keskity vain lasten ja naisten aseman kehittymisen kuvailuun, vaan ottaa myös kantaa nyky-yhteiskunnan ongelmiin sekä paikallisella että globaalilla tasolla. Korppi-Tommola antaa tunnustusta erityisesti YK:n toiminnalle lasten ja naisten aseman parantamisessa. Hän kuitenkin korostaa, että työ tasa-arvoisen ja turvallisen maailman saavuttamiseksi on yhä kesken. Varsinkin teoksen loppupuolella Korppi-Tommola toteaa lapsityövoiman, ihmiskaupan ja prostituution olevan yhä suuri ongelma globalisoituneessa maailmassa. Suomen sisäisistä ja länsimaita koskevista ongelmista hän kiinnittää huomion erityisesti markkinavetoisen yhteiskunnan eriarvoistumiseen sekä kansantalouden ongelmiin, joiden

ehkäiseminen oli keskeisellä sijalla myös Miina Sillanpään elämäntyössä.

Korppi-Tommolan teos toimii katsauksena Miina Sillanpään elämäntyöhön. Teos kuitenkin rakentaa Sillanpäästä suurta kertomusta pyyteettömänä ja virheisiin sortumattomana hahmona, josta ahkeruus ja määrätietoisuus tekivät työväen naisliikkeen juhlitun edelläkävijän ja lopulta Suomen ensimmäisen naisministerin. Säröjen ja ristiriitojen tarkempi käsittely olisi tuonut syvyyttä Sillanpäähen henkilöä, mutta osoittanut myös hänen ja koko sosialidemokraattisen naisliikkeen työn haasteellisuuden suomalaisen sosiaalipoliittikan kehittäjänä. Toisaalta teos kääntää katseen naisten ja lasten oikeuksien kehittymiseen globaalilla tasolla. Pyrkimys tiivistää suomalaisen ja globaalin sosiaalipoliittikan kehitys 1800-luvun lopulta aina nykypäivään saakka suhteellisen lyhyeen teokseen pakottaa kuitenkin hyvin pintapuoliseen käsittelyyn, jossa selkeä näkökulma hukkuu asiatalvan alle. Pintapuolisen ja paikoin poukkoilevan jäsenyyksen lisäksi teos keskittyy täysin poliittisiin instituutioihin ja järjestöihin. Naisten ja lasten oikeuksien kehittymisen yhteydessä ei mainita lainkaan esimerkiksi kansainvälisen feministisen liikkeen instituutioiden ulkopuolella tehdyn työn tai internetaikakauden verkossa tapahtuvan kansalaisvaikuttamisen merkitystä. Kokonaisuudessa teoksesta jääkin vaikutelma Miina Sillanpään juhlavuodeksi tilatusta kirjasta, jossa kirjoittajalle ei ole varattu tarpeeksi aikaa keskittyä teoksen taustatyöhön, kirjoittamiseen ja lopulliseen jäsentämiseen.

MIKKO KEMPPAINEN, FM
TAMPEREEN YLIOPISTO

Kuin kukkona tunkiolla

Erkki Teräväinen: Maaseudun Tulevaisuus 100 vuotta. Suomen äänen kannattaja 1916–2016. Maahenki 2016. 287 s. ISBN 978-952-301-086-4.

Kuin kukko tunkiolla ja samalla Suomen äänen kannattaja. Näin luonnehtivat Erkki Terävän teoksen kansikuva ja alaotsikko tutkimuksen kohdetta, vuonna 2016 sadan vuoden ikään ehtinyttä tuottajajärjestö MTK:n äänenkannattajaa *Maaseudun Tulevaisuutta*. Kuin kaikissa tilanteissaan rehvakas kukko, myös maanviljelijäin oma sanomalehti on rehvakkaasti – sallittakoon tämä ilmaus – enemmän kuin pelkkä taustayhteisönsä aviisi. Se on varsinkin ensimmäisen puolivuosisatansa aikana heijastanut pitkälti koko talonpoi-

kaisen Suomen yhteiskunnallisia tunteja, muutoinkin kuin pelkän elinkeinopolitiikan osalta. Ja edelleenkin se nostaa esiin niitä tunteja, joita laajan maaseudun väellä on aina pohjoisinta Suomea myöten. Kukko ja alaotsikko ovat oikealla asialla. Se käy oivallisesti esiin Erkki Teräväisen käyttämällä vajaalla 300 sivulla, joilla hän piirtää kuvan *Maaseudun Tulevaisuudesta*, tuosta kansainvälisestäkin ainutlaatuisesta sanomalehdestä.

Onnistuneita sanomalehtihistorioita ovat kirjoittaneet muun muassa Keijo K. Kulha 1920- ja 1930-lukujen *Helsingin Sanomista* (1989), Tauno Saarela oululaisesta kommunistilehti *Kansan Tahdosta* (2006) ja Timo Mikkilä Suomen keskustan (aikaisempi maalaisliitto ja keskustapuolue) äänenkannattajasta *Maakansa–Suomenmaasta* (2008). Joukkoa jatkaa Erkki Teräväinen. Hän aloittaa työnsä osuustoimintamies Hannes Gebhardin jo 1900-luvun ensi kymmenellä esiin nostamasta lehtihankkeesta, joka lopulta, aluksi Pellervo-seuraan kytkeytyneenä, toteutui vuonna 1916 maailmansodan riehussa Euroopassa. Teräväinen kuvaa perusteellisesti porvarillisten tahojen lehdeksi syntyneen *Maaseudun Tulevaisuuden* perustamisjärjestelyt ja niiden taloudelliset ratkaisut – ja lehden alkutaipaleen taloudelliset vaikeudet – samoin kuin alussa ilmenneet toimituksen linjariidat. Esiin nousevat myös maalaisliiton johtomiesten Santeri Alkion ja Kyösti Kallion skeptiset aatokset uudesta julkaisusta.

Teräväinen kuljettaa lukijan jouhevasti kaksikymmenluvulle, jolloin julkaisusta tuli Maataloustuottajain Keskusliiton MTK:n lehdeksi siirtyneenä kolmesti viikossa ilmestyvä broadsheet-kokoinen sanomalehti, jollainen se on edelleen. Tekijän mukaan lehti löysi nopeasti paikkansa MTK:n näkemysten tulkkina. Maatalouspolitiikan ja järjestötoiminnan lisäksi se tarjosi lukijoilleen myös alansa asiantietoa ja enenevästi myös muuta uutisaineistoa sekä kulttuuria. Tämä linja piti vuosikymmenet. Kaksikymmenluku oli maatalouselinkeinolle nousun aikaa. Tuotantoluvut kasvoivat, ja valtiovalta pyrki tukemaan elinkeinoa monin tavoin. *Maaseudun Tulevaisuus* antoi tälle selkeän tukensa. Kolmikymmenluvun taitteen tapahtumissa lehdellä oli selvä linja. Se suhtautui Lapuan liikkeeseen pidättyvästi ”maakunnan miesten” talonpoikaisuudesta huolimatta, ja presidentti Ståhlbergin kyydityksen se tuomitsi jyrkästi. Lukuisia tiloja raastaneen pula-ajan aikana lehti vaati valtiovalalta viljelijöitä tukevia toimia. Teräväinen tarkastelee myös tutkimansa julkaisun muuta kuin maatalouteen liittyvää sisältöä ja muistuttaa esimerkiksi Lauri ”Tahko” Pihkalan toimineen lehden urheilukommentaattorina vuodesta 1935 alkaen aina 1970-luvulle asti. Kulttuuripalstoilla näkyi muun

muassa Mika Waltarin kynän jälki. Lehdellä oli jo kaksikymmenluvulla ulkomaisia avustajia yhdeksästä Euroopan maasta sekä Yhdysvalloista. Jo ennen sotavuotia lehdessä alkoi ilmestyä erinäisiä erikoisosioita, joiden lisäksi myös kuvitus lisääntyi huomattavasti.

Kirjan toinen pääluke käynnistyy sotavuosien päätymisestä. *Maaseudun Tulevaisuus* tuki karjalaisen siirtoväen asuttamista, sillä se tiesi uusia maataloja ja – uusia tilaajia. Lehti pysyi puoluepoliittisesti sitoutumattomana, mutta suuntautui päättäväisesti sosialismia ja kommunismia vastaan. 1940-luvun lopun ja 1950-luvun alun poliittisissa asetelmissä, joissa maataloustuotteiden säännöstellyt hinnat olivat sidoksissa palkansaajien säänneltyihin palkkoihin, lehti oli ymmärrettävästi MTK:n linjoilla. Niin tuottajajärjestö kuin sen lehtikin katsoivat, ettei viljelijäin tulotaso pysynyt työväestön palkkojen tahdissa. *Maaseudun Tulevaisuus* myös vastusti ay-liikkeen ja eritoten kommunistien järjestämiä lakkoja; yhteiskuntarauhaa ei saanut järkyttää, lehti katsoi.

Maaseudun Tulevaisuuden talouspoliittinen erityistehtävä oli kannustaa viljelijöitä tuottajaosuustoiminnalliseen järjestäytymiseen, Teräväinen muistuttaa. Hän jatkaa: ”Ohjokset omiin käsiin”, oli iskulause, jota viljeltiin laajalti 1940-luvun lopusta aina 1960-luvulle. Viljelijäin omat tuotteet myytiin, välitettiin, jalostettiin ja markkinoitiin omien osuuskunnallisten yritysten kautta. Tuottajien osuustoiminnalliset yritykset muodostuivat *Maaseudun Tulevaisuudelle* tärkeäksi ilmoittajaryhmäksi.”

1970-luvulla *Maaseudun Tulevaisuus* oli uusien haasteiden edessä. Maatalouselinkeinonkin piirissä suurten ikäluokkien aikuistuminen tiesi muuttoliikettä etelän kaupunkeihin ja Ruotsiin. Varsinkin porvarillisen väestön silmissä vasemmistolainen henki alkoi vallata vaarallisesti alaa. ”Partaradikaalit” nousivat esiin ja Vanha vallattiin. Sosialismissa ei tarvittu maanomistajia. MTK:lle ja *Maaseudun Tulevaisuudelle* yksityinen omistusoikeus oli pyhä asia. Teräväinen kirjaa nämä tilanteet samoin kuin lehden talouden ja MTK-suhteiden kehityksen nykypäivään mallikkaasti. Maatalouselinkeinoa kohdanneet muutokset vaikuttivat luonnollisesti myös lehden levikkiin ja talouteen. Vaikeuksia ilmeni, mutta niistä selvittiin ajan mittaan.

Suomen jäsenyys Euroopan Unionissa (vuoteen 1993 Euroopan Yhteisö EY) merkitsi huomattavaa muutosta suomalaiseen maatalouspolitiikkaan ja maanviljelijöiden asemaan. Aiemmat kotimaiset maataloustukiratkaisut jäivät historiaan. Suomen EU-jäsenyyteen *Maaseudun Tulevaisuus* suhtautui 1990-luvun alkupuolen jäsenyysneuvottelujen ajan ”Ei ellei” -lin-

jalla. Ellei neuvotteluissa voitaisi saada suomalaisviljelijäin etuja turvaavia ratkaisuja, lehti vastustaisi EU-jäsenyyttä. Jäsenyyttä vastustaneiden viljelijäin yleisön-osastokirjoitusten julkaiseminen ei ollut lehdessä kuitenkaan itsestäänselvyys. *Maaseudun Tulevaisuutta* ei haluttu nostaa EI-EY-liikkeen näkyväksi äänitorveksi. Ihmettelemistä lehdellä oli MTK:n pitkäaikaisen puheenjohtajan Heikki Haaviston siirtyessä Esko Ahon hallituksen ulkoministeriksi ja yhdeksi jäsenyysneuvottelijaksi.

EU-Suomessa maatalouselinkeinon asema on tasaisesti heikentynyt. *Maaseudun Tulevaisuus* on seurannut tilannetta tiiviisti ja kannustavalla otteella. Teräväinen toteaa: ”Maaseudun Tulevaisuus jatkoi EU:n maatalouspolitiikan kriittistä arviointia, tosin EU-aikaan oli jo totuttu. Asioita osattiin tarkastella laajemmasta lähtökohdasta; pitkä maatalouden siirtymäaika EU-järjestelmään antoi siihen mahdollisuuden. [...] Maatalousuutisointi ja EU-maatalouspolitiikan seuranta olivat Maaseudun Tulevaisuuden osaamisen keskeisintä antia.”

Tänään *Maaseudun Tulevaisuus* jatkaa menestyksellistä taivaltaan yhtenä Suomen suurilevikkisimmistä sanomalehdistä, vaikka maatalousväestön osuus Suomen väestöstä on pudonnut lehden historian aikana 70 prosentista muutamaa prosenttiin. Teräväinen kysyy: ”Kuinka erityisalaansa keskittynyt sanomalehti on elänyt läpi vuosikymmenten, suurten muutosten mukana?” Hän arvioi *Maaseudun Tulevaisuuden* kyenneen muuttamaan maatalouselinkeinon murrosten sekä maatalouspolitiikan ja yhteiskunnan muutosten mukana. Lehti on myös suunnannut huomionsa metsätalouteen ja saanut tilaajikseen kaupunkilaisia metsänomistajia. Lisäksi *Maaseudun Tulevaisuus* on palannut yleislehden kaltaiseksi ja toisaalta vakiinnuttanut asemansa maatalouden ja EU-maatalouspolitiikan asiantuntijana. Mediamaailman murroksessakin se on löytänyt uusia lukijoita. ”Lehti on maaseudun ääni Suomelle”, Teräväinen kiteyttää.

Teräväinen on jakanut teoksensa kahteen varsinaiseen päälukuun, joista ensimmäinen ulottuu jatkosodan päättymiseen toisen kattaessa vuodet 1945–2016. Tekijä perustelee jakoaan seuraavasti: ”Maaseudun Tulevaisuuden ilmestymisvuosia 1916–1944 on

nimettävissä omaksi jaksokseen, jolloin lehti oli genreltään erilainen kuin tämän jälkeen ilmestynyt Maaseudun Tulevaisuus. Jakson muotoutumiseen vaikutti maatalouden merkitys yhteiskunnassa, MTK:n asiantuntijuuteen perustunut vaikutusvalta, järjestön jäsenrakenteen painottuminen keskisuurten ja suurten tilojen maanviljelijöihin sekä maataloustuottajain edunvalvonnan rakentuminen ja heidän paikkansa etsiminen yhteiskunnallisena vaikuttajana”. Perustelu ei vakuuta, kun tarkastellaan asiaa esityksen lukijaystävällisyyden kannalta. Tämän kirjoittajaa tehty ratkaisu häiritsee. Satavuotishistorian olisi hyvin voinut jakaa neljään, kukin noin 25 vuotta kattavaan, kronologisesti etenevään ja eri aihealueet sisältävään varsinaiseen päälukuun, jolloin nykyinen pääluku 2 olisi tullut jaetuksi sodan jälkeisiä vuosikymmeniä, 1960-luvun murroksen jälkeisiä vuosikymmeniä ja EU-Suomea käsitteleviin päälukuihin. Teräväisen teksti olisi antanut perusteet tällaiselle päälukujaolle, jonka myötä tekijän muutoin oivallinen esitys olisi helpommin omaksuttavissa. Nyt esimerkiksi sivulla 198 tehdään lehden EU-Suomea ja julkaisun viime vuosikymmenten kehitystä kuvaavien alalukujen päätteeksi tilitystä julkaisun luonteesta vuonna 2016, minkä jälkeen, seuraavan alaluvun alkajaisiksi palataan 1950-luvulle ja lähdetään tarkastelemaan lehden ulkoasun muutoksia. Suurena, vuodet 1945–2016 kattavana kokonaisuutena toinen pääluku on valitettavan sekava. Miinus myös siitä, ettei teoksessa ole henkilöhakemistoa.

Esityksellisen rakenteen ongelmista huolimatta on kokonaisarviona todettava, että Erkki Teräväisen tutkimus on erinomainen sanomalehtihistoria. Se kertoo empaattisesti, mutta silti analyttisesti kaiken oleellisen *Maaseudun Tulevaisuuden* vaiheista. Niin toimitustyö, ulkoasun kehitys, levikki, talous ja yhteydet kustantajiin sekä lehden poliittinen linja ja kannanotot käyvät perusteellisesti esiin. Tekijä sitoo onnistuneesti lehden linjanvedot yleiseen poliittiseen ja eritoten maatalouspoliittiseen kehitykseen sekä MTK:n linjauksiin. Tekstiä täydentää informatiivisuudessaan ja värikkydessään erinomainen kuvitus sekä onnistunut taitto monine, muun muassa päätoimittajat esittelevine tietoiskulatikoineen. Teos on paitsi oivallista sanomalehtihistoriaa myös yhteiskuntahistoriaa parhaasta päästä.

ERKKI VASARA, DOSENTTI, VTT
HELSINGIN YLIOPISTO

Homoseksuaalisuuden mikrohistoriaa

Sandra Hagman: Seitsemän kummaa veljestä. Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta. Gaudeamus 2016. 296 s. ISBN 978-952-495-382-5.

Määrällisesti vähäisen suomalaisen seksuaalisuuden historian tutkituin osa-alue on ollut homoseksuaalisuuden historia, jota ovat aikaisemmin kirjoittaneet ansiokkaasti auki niin Tuula Juvonen, Jan Löfström, Kati Mustola, Antu Sorainen kuin Olli Ståhlström. Heidän seurassaan paikkansa ottaa Sandra Hagman monografiallaan *Seitsemän kummaa veljestä: Kertomuksia suomalaisen homoseksuaalisuuden historiasta*. Teoksessa Hagman keskustelee ansiokkaasti aikaisemman suomalaisen tutkimuksen kanssa, ja ottaa huomioon myös kansainvälisen homoseksuaalisuuden historian tutkimuksen. ”Kumma” on kirjoittajan valitsema suomennos *queer*-sanalle.

Tutkimuksen kohteena on seitsemän homoseksuaalia miestä, jotka joutuivat omana aikanaan oikeudellisen kontrollin ja julkisen huomion kohteeksi. Teoksen pääotsikolla ja päähenkilöille valituilla pseudonyymeillä – Juhani, Tuomas, Aapo, Simeoni, Timo, Lauri, ja Eero – kirjoittaja viittaa Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* -romaanin henkilöihin, jotka ovat Suomessa kulttuurisessa mielessä usein symboloineet normien vastaista (hetero)mieheyttä. Sen sijaan Hagmanin mukaan hänen työssään ”veljekset” edustavat suomalaisia miehiä, joiden tarinat kertovat Kiven romaanista poikkeavasta näkökulmasta suomalaisen yhteiskunnan modernisaatiosta. Mielestäni työn idea on hauska ja ajatuksia herättävä, ja työn mittaan kyseiset henkilöt osoittautuvat erittäin hedelmällisiksi tutkittavalle aiheelle.

Yleisemmällä tasolla Hagman tutkii homoseksuaalisuuden kategorian määrittymistä 1900-luvun Suomessa. Ajallisesti tutkimus sijoittuu kahden merkittävän lainsäädännöllisen muutoksen välille. Ensimmäiset varsinaisesti samaa sukupuolta olevien seksuaalielämää sanktioineet pykälät ilmestyivät vuoden 1889 rikoslakiin, ja aikajanan toisessa päässä, vuonna 1971 samaa sukupuolta olevien keskinäinen haureus diskriminoitiin, joskin pykälät yllytystä koskien säilyivät vielä pitkään. Aihetta tarkastellaan työssä monesta eri näkökulmasta: lukea saa niin aikalaiskäsityksistä ja aikalaiskäsitteistä, homoseksuaalien käyttäytymisestä ja itsemääräyksestä, mutta erityisesti siitä, miten yhteiskunnallisesti, juridisesti ja lääketieteellisesti määritellystä

”normaalista” poikkeavaa ilmiötä pyrittiin eri aikoina kontrolloimaan.

Lähdeaineisto on monipuolista, mikä mahdollistaa samanaikaisesti sekä pitkän ajallisen tutkimusjakson tarkastelun että monien tutkimuksellisten näkökulmien läpikäynnin. Ensijaisesti oikeudenkäynti- ja sanomalehti-aineistolla rakennettu kokonaiskuva ”seitsemästä veljeksestä” on perusteellinen. Työn ytimessä ovat sisällöltään hyvin kuvailevat eri oikeusasteiden pöytäkirjat, jota sanoma- ja aikakauslehdistö täydentää avaten samalla hyvin homoseksuaalisuuteen suhtautumista yleisemmällä tasolla. Tilastollinen aineisto rikollisuudesta ja väestöstä toimii hyvänä taustoitukseksi, ja lopulta lääketieteelliset, psykologiset, ja oikeustieteelliset tekstit yhdessä lainsäädännön kanssa tarjoavat laajemman homoseksuaalisuutta käsittelevän tekstiavaruuden oikeustapausten ympärille. Miesten elämistä tehdyt laajemmat yleistyksykset on aina palautettavissa empiiriseen lähdeaineistoon. Vertailuaineistona on lukuisia määriä muita homoseksuaalisuutta käsitteleviä oikeustapauksia, jotka vahvistavat kirjoittajan argumentteja.

Jäsennyksellisesti tutkimus rakentuu lyhyehkön johdannon jälkeen kolmesta eri osiosta, joiden otsikot jo viittaavat teoksen keskeisiin tuloksiin historiallisen muutoksen osalta: ”Ei ongelmaa”, ”Olisiko tästä ongelmaksi” ja ”Ongelma”. Osiot sisältävät päähenkilöiden ympärille rakentuvat pienoistutkielmat. ”Veljesten” elämänvaiheet konstruoidaan niissä hyvin tarkasti. Luvut muodostavat aina itsenäiset kokonaisuudet, ja ne ovat mallikkaassa sisällöllisessä ja sivumäärällisessä tasapainossa keskenään.

Ensimmäisessä osiossa Hagman kertoo meille Juhani ja Tuomaksen tarinat. Juhani oli kansankouluopettaja 1900-luvun alun itäsuomalaisella maaseudulla, joka joutui vuonna 1912 oikeuteen syytettynä seksuaalisuhteista useiden alaikäisten ja aikuisten miesten kanssa. Vaikka Juhani sai lopulta vankeustuomion, Hagman korostaa, että tuomion taustalla ei ollut homoseksuaalisuus sinänsä, vaan sekaantuminen alaikäisiin ja alemmaa sosiaaliryhmää edustaneiden kumppaneiden nousu talollistaustaista ”Juhania” vastaan. Samankaltainen laajempi ilmiöpiiri, jossa samaa sukupuolta olevien keskinäinen seksuaalielämä ei ollut vielä muodostunut paheksuttavaksi kategoriaksi on luettavissa myös Tuomaksen, työttömän viinanmyyjän ja entisen punakaartilaisen tapauksesta. Hän joutui oikeuteen 1920-luvun alun Kotkassa syyllistyttyään ”moleminpuoliseen itsesaastutukseen” humalaisen miehen kanssa.

Kirjoittaja määrittelee johdannossa työn mikrohistorialliseksi tutkimukseksi, jossa historiallista tietoa tuotetaan tarkastelemalla esimerkiksi sellaisia henkilöitä, joiden elämä oli jollain tavalla ovat ristiriidassa ”normaalin” elämän menon tai yhteisöllisten normien kanssa. Mikrohistoriallinen lähestymistapa onkin näkyvässä työssä koko ajan. Jokaisen kolmen suuremman osion alussa olevissa johdatusteksteissä ja kaikissa seitsemässä luvussa Hagman rakentaa ansiokkaasti laajan, tilanteen vaatiman yhteiskunnallisen, sosiaalisen, kulttuurisen, lainsäädännöllisen, ajallisen tai maantieteellisen kontekstin kyseisen tapaustutkimuksen ympärille. Tässä sinänsä ansiokkaassa kontekstoinnissa varsinaisen suomalainen nais-, sukupuoli- ja mieshistoriallinen erikoistutkimus jää jossain määrin alikäytölle. Voimakkailla tulkinnoilla Hagman pyrkii ymmärtämään ja selittämään seitsemän veljeksien elämää näistä laajemmista Suomen historian ilmiöistä käsin.

Tämän jälkeen Hagman tekee voimalla seitsemän tapaustutkimusten vielä laajempia analyysejä homoseksuaalisuudesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkimuksen toteuttamistapa on samankaltainen kuin Matti Peltosen tutkimuksessa keuruulaisesta lukkari Saxbergista ja paikkakunnan papistosta 1800-luvun ensimmäisen puoliskolla.¹ Kyse ei ole sattumasta, sillä *Seitsemän kummaa veljestä* perustuu Sandra Hagmanin European University Institutin historian laitoksella Firenzessä 2014 tarkastettuun väitöskirjaan *Seven Queer Brothers, Narratives of forbidden male sexual desires from modernizing Finland 1894–1971*², jonka yhtenä ohjaajana Matti Peltonen on *Seitsemän kummaa veljestä* -teoksen esipuheen mukaan toiminut.

Työn toisen osion ensimmäisessä tarinassa päähenkilönä on Aapo, varakas 60-vuotias tuomari, laman runtelemassa 1930-luvun alun Helsingissä. Aapoa syytettiin haureuden harjoittamisesta alaikäisten poikien ja aikuisten miesten kanssa, ja hän sai lopulta useamman vuoden tuomion. Samaan aikakauteen sijoittuu myös seuraava luku valkealaisesta, kouluttamattomasta köyhäintalon työntekijästä Simeonista. Aiemalla työuralla Simeonin homoseksuaalisuuteen oli jo kiinnitetty huomiota, mutta varsinaisesti oikeuden eteen hän joutui syytettynä kuolemantuottamuksista. Tuomio tuli lopulta myös saman sukupuolisesta hau-

reudesta, ja jäätyään myöhemmin kiinni seksistä miesten kanssa, Simeoni suostui vankilaviranomaisten ehdotukseen kastraatiosta.

Hagman korostaa, että 1900-luvun alkupuolen Suomessa homoseksuaalisuus ymmärrettiin luonteeltaan joko synnynnäisenä tai sitten niin sanottuna pseudo-homoseksuaalisuutena, jossa seksuaalinen käytös oli ainoastaan satunnaista, lyhytkestoista ja tilanteen pakottamaa, ja jota esiintyi erityisesti miesyhteisöissä, joissa naisia ei ollut saatavilla. Tämän kaltaista homoseksuaalisuutta ei pidetty vaarallisena. Vasta sotien (1939–1944) myötä homoseksuaalisuus alettiin määrittellä varsinaiseksi ongelmaksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Toisen osion viimeisessä luvussa saammekin lukea joukkosidontapaikalla palvelleesta vääpeli Timosta, joka tuomittiin miesten keskinäisestä haureudesta kenttäoikeudessa vuonna 1942. Homoseksuaalisuutta alettiin jo sodan aikana ja sen jälkeen kontrolloida yhä näkyvämmiin.

Työn kolmannessa osiossa siirrytään sotien jälkeiselle ajalle, jota luonnehtii niin asenteiden kiristyminen kuin myös lopulta vapautuminen. 1950-luvulla homoseksuaalisuuteen suhtauduttiin kielteisesti, ja julkisessa keskustelussa pseudohomoseksuaalisuuden korvasi käsitys opitusta homoseksuaalisuudesta. Tästä ilmapiiristä esimerkkinä saamme lukea tarinan Laurista, joka oli armeijan henkilökuntaan kuuluva helsinkiläinen mies. Suojelupoliisin etsivä oli yllättänyt tämän harrastamasta suuseksiä toisen miehen kanssa Helsingin satamassa sijainneessa käymälässä. Ehdollisen tuomion lisäksi Lauri menetti työpaikkansa ja työsuhteensa.

Julkisessa keskustelussa asenteet muuttuivat suvaitsevampaan suuntaan 1960-luvun jälkipuoliskolla, jolloin seksuaalivähemmistöjen oikeuksista alettiin pitää ääntä. Samanaikaisesti sukupuolisesta haureudesta esitettyjen syytteiden ja annettujen tuomioiden määrät vähentyivät. Eero, keski-ikäinen helsinkiläinen liikemies sopii hyvin homoemansipaation ensiaskelmien esimerkiksi. Eero oli keskushenkilöitä *Ilta-Sanomien* toimittajan rakentamassa skandaalijutussa (1966), joka lehdelle yllätykseksi synnytti julkisuudessa valtaisa kritiikkiä ja tuenilmauksia homoseksuaaleille. Eero joutui tapauksesta syytteeseen ja sai muutaman kuukauden ehdollisen oikeustuomion, mutta aika oli muuttumassa. Eerosta tuli yksi ensimmäisistä Suomessa avoimesti julkisuudessa esiintyneistä homoseksuaaleista, ja 1970-luvulla hänestä tuli ensimmäisen seksuaalivähemmistöille tarkoitettun järjestön Psyke ry:n puheenjohtaja.

Kirjoittaessaan ihmisten intiimeistä yksityisasiosta ja seksuaalisesta käyttäytymisestä Hagman toimii tutkimuseettisesti mainion hienovaraisesti. Seitsemän vel-

1. Matti Peltonen, *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispapin etiikka. Mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta*. Gaudeamus 2006.

2. <http://ranneliike.net/teema/sateenkaarihistorian-tietokirja-seitsemän-kummaa-veljesta?aid=12141> (30.1.2017).

jestä on pidetty nimettöminä, ja viimeisen, julkisuu-
dessa avoimesti olleen ja tunnistettavissa olevan Eeron
kohdalla haaste on ratkaistu pidättymällä tämän yksi-
tyiskohtaisen seksuaalielämän tarkastelusta.

Sisällön lisäksi myös kirjallisena tuotoksena *Seitsemän kummaa veljestä* jättää myönteisen vaikutelman. Kansi visuaalisena tuotoksena on rävyttävän tyylikäs, ja työn kuvitus aineistolainauksineen, piirroksineen, valokuvineen ja karttoineen tukee Hagmanin perusviestiä. Teos on erittäin sujuvasti kirjoitettu, lukijalle ei jää epäselväksi, mitä kirjoittaja haluaa kulloinkin sanoa. Asiasanahakemisto olisi vielä entisestään parantanut tietokirjan käytettävyyttä.

Aiempaa suomalaista homoseksuaalisuutta käsittelevää historian tutkimusta Hagmanin teos täydentää erinomaisesti kartoittaessaan ilmiön ajallista muutosta. Monet pitkäikäisiksi ajateltavat ilmiöt osoittautuvat historiallisiksi. Esimerkiksi luterilaisen kirkon aktiiviset kannanotot tai kristilliset argumentit ilmestyivät julkiseen keskusteluun vasta 1960-luvun lopulla. Onkin verrattain uusi tapa viitata homoseksuaalisuuteen erityisenä 'syntinä'. Mielestäni teos auttaa omalta osaltaan ymmärtämään myös 2010-luvulla käytyä keskustelua. Esimerkiksi 1.3.2017 voimaan tullutta tasarvoista avioliittolakia vastustavien konservatiivien kristillispainotteiset argumentit homoseksuaalisuudesta jonain opittavana ominaisuutena on jäljitettävissä 1950-luvulla Suomessa vahvistuneisiin käsityksiin.

PASI SAARIMÄKI, FT
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Historiaa journalismin keinoin

Olli Seuri: Historian journalistinen esittäminen. 1960-luku Helsingin Sanomissa vuosina 2008 ja 2013. Acta Universitatis Tamperensis 2223, Tampere University Press 2016. 419 s. ISBN 978-952-03-0258-0.

1960-luku on lähihistorian kannalta merkittävä ajanjakso. Se on eräänlainen toisen maailmansodan jälkeisen joutuisan kehityksen kulminaatiopiste; 1960-luvun jälkeen alkoi ilmaantua erinäisiä hidasteita modernin voittokululle. Länsimaissa sotienjälkeistä aikakautta leimasi ensinnäkin ennennäkemätön vaurastuminen, jonka aikana Suomen kaltaiset Euroopan periferiat loikkasivat lyhyessä ajassa alkutuotantomaasta teolliseksi yhteiskunnaksi, varsin pian jo palveluyhteiskun-

naksi. Sosiaalishistoriallisesti uudet tavaramaailmat ja hyvinvointiyhteiskunnan uudistukset mullistivat syvästi ihmisten arkea.

Maailmanpoliittista ilmapiiriä leimasi kylmän sodan alainen vastakkainasettelu, joka ilmeni konflikteina niin Euroopassa kuin kaukomaillakin. Nouseva uusvasemmisto haastoi "porvarillista hegemoniaa" – tuota tunnettua 60-lukulaista käsitettä käyttäksemme. Uusvasemmiston tärkeä poliittinen polttoaine oli ennennäkemättömän vahva nuoriso, suuret ikäluokat, joiden toiminta ja etenkin heidän muistelunsa ovat voimakkaasti muokanneet kuvaamme 1960-luvusta.

Toimittaja Olli Seurin journalistiikan alan väitöstutkimus *Historian journalistinen esittäminen* tarkastelee juuri näitä mediavälitteisiä merkityksellistämisen tapoja, tarkemmin päivälehti *Helsingin Sanomien* 1960-luvusta vuosina 2008 ja 2013 luomaa historiallista esittämistä. Vaikka suurten ikäluokkien ääni ilmenee voimakkaasti tutkimuksessa, sen aineisto tarkastelee 1960-lukua toki monesta muustakin näkökulmasta. Väittelijän tulo kulma aineistoon nojaa ensisijaisesti historian tutkimuksen ja toissijaisesti journalismin ja muun mediatutkimuksen teorioihin. Etenkin muistin käsite ja sen suhde historiaan nousee tutkimuksessa tärkeäksi.

Media on aina vaikuttanut merkittävästi siihen, miten ihmiset suhtautuvat menneeseen – se ei suinkaan ole mikään digitaalisen median tai edes television luoma ilmiö. Viimeistään 1600-luvulta lähtien romaanit, näytelmät, pamfletit ja arkkikirjat (tai pohjoismaissa arkiveisut) muokkasivat ihmisten kuvaa historiasta. Tuolloin syntyivät myös ensimmäiset sanomalehdet. Vaikka journalismi on varsin tuore professio, sanomaja aikakauslehdillä on ollut jo vuosisatoja merkittävä rooli ihmisten menneisyskäsitteiden muokkaajina.

Vaikka väitöstyön tutkimusasetelma, historian journalistisen esittämisen tutkiminen, ei sinänsä ole mitenkään urauurtava lähestymistapa, se on perusteltu tutkimusaihe. Tämä tulee hyvin esiin tutkimuksen aikaisempaa tutkimusta käsittelevissä luvuissa. Näin laajaa journalismin ja historian suhdetta analysoivaa tutkimusta ei ole Suomessa aiemmin tehty. Yhteiskunnan ja kulttuurin, myös sen historian, väitetty "medioituminen" peräänkuuluttaa analyttistä tutkimusta.

Tutkimus keskustelee hyvin niin aiemman 1960-luvun tutkimuksen kuin historiateorioihin ja journalismin tutkimukseen liittyvän tutkimus- ja teoriakirjallisuuden kanssa. Myös tutkittavan periodin historiallisen kontekstin haltuunotto on riittävää.

Niin historian- kuin viestinnätutkimuksen käsitteitä on sovellettu tutkimuksessa laajasti. Vaikka ne on pääosin otettu hyvin haltuun ja ne ovat tutkimuskysymyk-

sen kannalta relevantteja, käsitteiden lukuisuus hiukan samentaa tutkimuksen lähestymistapaa. Vaikka muistin ja historian välinen suhde nouseekin kantavaksi teemaksi, keskittyminen pariin teoreettiseen ja käsitteelliseen keskusteluun olisi selkeyttänyt analyysia.

Tutkimuksen dispositio on selkeä ja hyvin rakennettu. Otsikot ovat informatiivisia ja kuljettavat tutkimusta johdonmukaisesti. Taulukot, kuviot ja liitteet ovat perusteltuja ja hyvin rakennettuja. Sen sijaan työn rakenne on ongelmallinen. Lukijan näkökulmasta olisi ollut tärkeämpää mennä aineistoon aikaisemmin. Nyt varsinainen analyysi alkaa varsin myöhään ja sitä edeltää lukuisten käsitteiden ja teorioiden esittely.

Primääriaineisto, *Helsingin Sanomien* kaksi vuosiker-tä, muodostavat varsin laajan empiirisen aineiston: 700 lehteä ja lähes neljä tuhatta juttua. Vuosikerroista ensimmäinen 2008 on hyvin perusteltu, koska tuolloin tuli kuluneeksi 40 vuotta vuodesta 1968. Paitsi että aineistoa oli kysymyksenasettelulle hypoteettisesti tarjolla paljon, vuosi ruokki myös aineistoa niin sanotun vuosipäiväjournalismin tutkimiselle. Toinen vuosi 2013 ei ole yhtä helposti perusteltavissa. Vuosi 1963 muodostaa kuitenkin suhteellisen merkittävän ajankohdan vuosipäiväjournalismin etenkin maailmanpoliittisesti, joten se tarjoaa hyvän vertailukohtaan vuodelle 1968.

Erityisen ansiokasta aineiston esittelyn yhteydessä on *Helsingin Sanomien* historiallisen ja ideologisen taustan esittely, koska sen ymmärtäminen on tärkeää analyysille. Päivälehteläinen liberalismiin ja länsimielisyyteen nojaava traditio ilmenee myös lehden historia-aiheisessa sisällössä, kun korostetaan esimerkiksi 1968-sukupolven, Woodstockin ja Yhdysvaltain kansalaisyhteiskunnan merkitystä. Lehden ulkopolitiikkaa käsittelevissä 60-lukuvuittauksissa ”me” on selkeästi länsi, ei suinkaan Neuvostoliitto, Varsovan liitto, Kiina tai Kuuba.

Toisaalta Suomen tärkeimmän ”laatulehden” valitseminen aineistoksi myös rajoittaa tulkintamahdollisuuksia, koska sen historiatulkinnat ovat usein varsin maltillisia. *Helsingin Sanomat* edistää 1960-luvun tapahtumien mytologisoitua enemmän kuin haastaa totuttuja tulkintoja. Se pönkittää kuvaa 1960-luvusta modernisaation ja murroksen vuosikymmenenä. Esimerkiksi Vanhan valtaus on tarina nuoruudesta, demokratiasta ja aatteellisuudesta, mitä kerrotaan usein aktivistieliitin muisteluiden kautta.

Tutkimuksen aineistoon on sovellettu sisällön eritteilyä. Kvalitatiivisen otteen lisäksi laaja aineisto on tarjonnut myös kvantitatiivisuonteisia tuloksia. Määrällinen koodaus, luokittelut ja muu aineistoanalyysi on hyvin avattu ja se on johdonmukaista.

Metodisesti tutkija viittaa myös triangulaatioon sekä historialliseen metodiin. Triangulaatiolla –lähestymistapojen, aineistojen tai teorioiden yhdistämistä samassa tutkimuksessa – perustellaan sekä kvalitatiivisen että kvantitatiivisen aineiston analyysiä, historiallisella metodilla lähinnä siihen oleellisesti kuuluvan lähdekritiikin hyödyntämistä. Nämä lähestymistavat merkitsevät usein samaa, eikä tutkimuksessa lopulta määritellä niiden erilaisuutta. Eikö yhteiskuntatieteellisessä triangulaatiossa suhtauduta aineistoon kriittisesti ja eikö historiallinen metodi ole nimenomaan moninaisten menetelmien hyödyntämistä?

Kaiken kaikkiaan menetelmien soveltaminen on tutkimuksessa avointa ja selkeää. Vaikka menetelmät eivät sinällään ole uraauurtavia, pikemminkin varsin yleisiä, niiden haltuunotto ja soveltaminen on huolellista ja johdonmukaista. Väitöstutkijan toimittajatausta ilmenee tutkimuksen kielessä, joka on esimerkiksi hyvää suomea; tutkimuksessa argumentoidaan tieteellisesti, mutta ei sorruta akateemiseen jargoniin.

Tutkimustulokset suhteutetaan viitekehyksinä toimiin teorioihin ja käsitteisiin esimerkiksi läpi työn. Tämä osoittaa, että tutkija on omaksunut käsitteet ja osaa soveltaa niitä. Seuri myös pohtii analyttisesti historiantutkimuksen ja journalismin samanlaisia ja erilaisia tapoja esittää historiaa.

Tutkimustulokset tarjoavat monia oivalluksia, jotka eivät tosin ole kovin yllättäviä. Osaltaan tätä luultavammin selittää primääriaineiston luonne, johon aineiston esittelyn yhteydessä viitattiin: *Helsingin Sanomat* Suomen johtavana laatujournalismin lähteenä on tulkinnoissaan usein varsin kiihkoton. Näin ollen historian esittäminen ja tulkinta eivät tuo esiin kaikkein raflaavimpia historian esittämistapoja.

Keskeisimmiksi tutkimukselliseksi ansioiksi Seurin väitöstyössä nousee journalismin ja lehdistön merkityksen systemaattinen ja monitahoinen analyysi historiakulttuurissa. Tutkimus myös osoittaa, että laatujournalismin monipuolisuudesta ja lähdekritiikin noudattamisesta huolimatta useimmiten pönkittää historian myyttejä, eikä kyseenalaista niitä. Journalismin luonne ei-akateemisenä, mutta ammatillisista historiantutkimusta sivuavia metodeja käyttävänä tiedontuottajana tekee siitä kuitenkin erityisen tärkeän historian esittämisen tutkimuskohteen. Medialla on myös keskeinen merkitys historiakulttuurissa ja historiatietoisuudessa, ja *Historian journalistinen esittäminen* onkin vahvaan empiiriseen analyysiin perustuva kontribuutio historiakulttuurin olemuksen ymmärtämiseen.

JUKKA KORTTI, DOSENTTI, FT
HELSINGIN YLIOPISTO

Digitaaliset menetelmät rantautuvat historiatieteeseen

Kimmo Elo (toim.): Digitaalinen humanismi ja historiatiheet. Historia mirabilis 12, THY 2016. 258 s. ISBN 978-952-7045-05-3.

Muun yhteiskunnan mukana myös humanistinen tutkimus digitalisoituu. Kimmo Elon toimittama kokoelma *Digitaalinen humanismi ja historiatiheet* on tärkeä pelinavaus historiatieteen alueella. Erilaisia laskennallisia menetelmiä ja pitkiä lähdesarjoja on tietenkin käytetty historiatieteessä aiemminkin, mutta monet tekstilouhinnan ja klusteroinnin menetelmät on kehitetty vasta 2000-luvulla tietokoneiden kapasiteetin kasvun myötä. Elon toimittama teos toimii suomenkielisenä johdatuksena digitaalisten menetelmien tarjoamiin mahdollisuuksiin historiantutkimuksessa ja se tulee todennäköisesti löytämään tiensä myös yliopistojen tenttikirjaksi. Kokoelma jakaantuu johdannon jälkeen kahteen osaan: neljään yleisempään metodologiseen katsausartikkeliin sekä kolmeen tapaustutkimukseen. Tapaustutkimukset käyttävät kaikki kotimaisia aineistoja.

Kimmo Elon kirjoittama johdanto on erinomainen katsaus aiheeseen ja kontekstualisoi digitaalista humanismia yhteiskuntatieteiden ja tietojenkäsittelytieteen tutkimuskäytäntöihin. Elo painottaa aivan oikein sitä, että digitaaliset menetelmät vaativat tavallisesti aidosti monitieteistä tutkimusryhmää, jonka jäsenet tulevat historiantutkimuksen ohella kielitieteestä, tietojenkäsittelytieteestä tai jopa bioinformatiikasta. Elon mukaan tällainen ryhmäytyä edellyttää humanistilta oppimista pois yksittäisen sankaritutkijan roolista. Erityisesti laajoja aineistoja käyttävissä hankkeissa yksittäinen tutkija ei voi tehdä kaikkea itse aineiston keräämisestä, analysoinnista ja tulkinnasta tutkimustulosten julkaisemiseen, sillä digitaaliset menetelmät edellyttävät syvälistä ymmärrystä esimerkiksi tilastotieteen perusteista, tietokannoista kuten myös ohjelmointitaitoa.

Katja Fältin artikkeli on ansiokas esitys digitaalisten tutkimusaineistojen konservoinnista ja jakamisesta. Fältin tekstin abstraktiotaso on tosin varsin korkealla: hän peräänkuuluttaa aineistojen huoltamista niin, että ne säilyisivät käyttökelpoisina vuosikymmeniä ohjelmistojen ja tiedostoformaattien muuttuessa kertomatta kuitenkaan, miten tämä tapahtuu. Fält olisi voinut esimerkiksi todeta sen yksinkertaisen seikan, että data siirtyy parhaiten järjestelmästä toiseen, kun

se on talletettu universaalien UTF-8 tai ASCII-standardien mukaisena muotoilemattomana tekstitiedostona eikä valmistajakohtaista binäärikoodia edellyttävässä tiedostomuodossa. Esimerkiksi Microsoft Excelin kaltaiset taulukkolaskentaohjelmat voivat tallentaa laajojakin tietokantoja puhtaassa tekstimuodossa käyttäen yksinkertaisesti pilkkua tietokannan eri kenttien erottamiseen (ns. CSV-standardi eli *Comma Separated Values*). Mikäli tietokanta on hierarkisoitu, tekstitiedostoissa voidaan käyttää XML- (*Extensible Markup Language*) tai JSON- (*JavaScript Object Notation*) merkintäkieltä, jotka muistuttavat verkkosivujen kirjoittamiseen käytettävää HTML-kieltä. Erona koneluettaviin binääritiedostoihin tällaiset merkintäkielet ovat lähtökohtaisesti ihmisluettavassa muodossa ja ne rinnastuvat läpinäkyvyydeltään ohjelmistojen avoimeen lähdekoodiin (*open source*). Kaikki kuviteltavissa olevat menneisyyden ja tulevaisuuden ohjelmat osaavat avata tiedostoja, jotka on tallennettu tällaisessa muodossa, kunhan käytetty merkistökoodaus tukee kyseisen kielen kirjaimistoa. Esimerkiksi Microsoft Wordin tai Excelin omat binääritiedostot voidaan avata vain ohjelmalla, joka tukee juuri näitä valmistajakohtaisia muotoja eivätkä ne siksi sovellu lainkaan tiedon arkistointiin, mikäli halutaan välttää tulevaisuuden yhteensopivuusongelmat.

Fältin artikkelia seuraa käännökset kahdesta Frédéric Clavertin alkuaan ranskaksi julkaistusta blogikirjoituksesta. Ainakin arvostelijalle jäi epäselväksi, ovatko myös Clavertin kirjoitukset käyneet muiden tekstien tavoin läpi vertaisarvioinnin vai onko blogikirjoitukset uudelleenjulkaistu alkuperäisessä muodossa. Clavertin tekstit ovat sinällään tärkeitä, koska ne esittelevät suomenkieliselle yleisölle esimerkiksi Franco Morettin kuuluisan erottelun lähi- ja etälukemiseen (*close and distant reading*). Clavertin valaisevana esimerkkinä on holokaustin historian uudelleenkirjoittaminen tarkastelemalla kaikkia saatavilla olevia dokumentteja samanaikaisesti. Clavert huomauttaa monien muiden tavoin, että etälukeminen ei missään tapauksessa korvaa perinteistä lähilukemista, vaan toimii sitä täydentävänä menetelmänä.

Jaakko Suominen ja Anna Sivula ottavat kantaa digisyntyisten aineistojen tutkimukseen ja säilyttämiseen. Facebookin, Twitterin sekä Suomi24-keskustelufoorumien kaltaiset sosiaaliset sivustot tarjoavat lähihistoriasta kiinnostuneelle jättimäisen tutkimusaineiston. Kun mukaan otetaan esimerkiksi pelien tutkimus, nousee esiin tarve kehittää täysin uusia ei-tekstuaalisten lähteiden tutkimusmetodeja. Vaikka pelit ovat audiovisuaalisia, ne poikkeavat esimerkiksi elokuvatutkimuk-

sesta, koska pelin juoni on usein täysin avoin. Toisaalta vaikka esimerkiksi Suomi24-foorumi koostuu tekstistä, se on rakenteeltaan avoimempi ja dynaamisempi kuin painetut julkaisut sekä sisältää yksityisyyden suojaan liittyviä eettisiä hankaluuksia tuottaen tutkijoille aivan uudenlaisia lähdekriftisiä ongelmia.

Teoksen käännösartikkeleihin lukeutuu myös Marten Düringin teksti agenttiperustaisesta mallintamisesta. Düring käsittelee tietokonemallien mahdollisuuksia esimerkiksi kontrafaktuaalisen historiantutkimuksen alueella. Historiallisten tapahtumien laskennallinen mallintaminen on ollut yleistä arkeologiassa, mutta historiassa sitä on sovellettu vähän. Düringin mukaan mallit eivät kuitenkaan sovellu kovin monimutkaisten tapahtumien tutkimiseen, sillä ne voivat käsitellä vain vähän erilaisia kausaalisia tekijöitä. Ne ovat parhaimmillaan yhden selkeän hypoteesin vahvistamisessa tai kumoamisessa.

Varsinaiset tapaustutkimukset aloittava Kimmo Elon ja Olli Kleemolan artikkeli käsittelee puolustusvoimien 2. maailmansodan SA-kuvaportaalia (<http://www.saku.fi>) ja sen louhintaa. Elo ja Kleemola ovat erityisesti kiinnostuneita saksalaisten mukana olosta kuvissa. Samoilla menetelmillä olisi mahdollista tutkia myös monia muita sotaan liittyviä teemoja kuten vaikkapa sitä, millaisia kuvia ja teemoja Neuvostoliittoon yhdistettiin. Elon ja Kleemolan artikkelin vahvuutena on tutkimusmenetelmän läpinäkyvyys, mutta tulosten esittäminen kirjan muodossa hankaloittaa niiden lukemista. Olisin toivonut erityisesti Gephillä luotujen kollokaatioverkostojen jakamista esimerkiksi jollakin verkkosivulla isolla resoluutiolla niin, että myös kuvion pienimmistäkin teksteistä saisi selvää ilman suurennuslasia. Vielä tärkeämpää tutkimuksen avoimuuden ja uusinnettavuuden kannalta olisi ollut siinä käytettyjen kommentitiedostojen avoin jakaminen esimerkiksi GitHub-palvelussa, joka mahdollistaisi paitsi tutkimuksen toistamisen myös toisten tutkijoiden jatkotutkimukset aiheesta. Vaikka artikkelin aineistona ovat visuaaliset kuvat, itse louhinta on käytännössä toteutettu kuvien metatiedoille. Kirjoittajat perustelevat ratkaisuaan sillä, että kuvantunnistusteknologia ei kykene tunnistamaan kuvista saksalaisia elementtejä. Kirjoittajat eivät kuitenkaan mainitse esimerkiksi Lev Manovichin aiempia

tutkimuksia, joissa vertaillaan suoraan kuvatiedostoja tai koulutettujen neuroverkkojen tarjoamia uusia mahdollisuuksia kuvantunnistuksessa. Elo ja Kleemola ovat luultavasti kuitenkin oikeassa siinä, että neuroverkkoihin liittyvä teknologia ei ole vielä riittävällä tasolla, jotta kuvatiedostojen saksalaisia elementtejä voitaisiin loupia luotettavasti.

Visuaalisen historian teemaa jatkaa tavallaan myös Antti Härkösen artikkeli geospaatiallisesta analyysistä. Tilallinen ja maantieteellinen historia on ollut yksi digitaalisen historiantutkimuksen perussovellus, joten tätä koskeva artikkeli on tärkeä lisä kirjassa. Härkönen selittää myös määrällisen tutkimuksen perusteita kuten autokorrelaatiota ja MAU-ongelmaa. Pitkä artikkeli tuo hyvin esiin tilallisen tutkimuksen mahdollisuuksia ja sudenkuoppia havainnollistaen niitä Käkisalmen lautamiehien kärkeämatkojen tutkimisella.

Kirjan päättää Lauri Viinikkalan teksti yhdistetyn todellisuuden hyödyntämisestä erityisesti Louhisaaren kartanon 1820- ja 30-lukujen historian elävöittämisessä museovieraille. Viinikkala pohtii digitaalisten menetelmien suhdetta historiantutkimuksen narratiiviseen käänteeseen, sillä Louhisaaren historiaa on yritetty elävöittää projektissa nimenomaan siitä kertovilla tarinoilla. Vaikka yhdistetty todellisuus tuo uusia mahdollisuuksia esittää museovieraille esimerkiksi kadonneita maiseman tai arkkitehtuurin elementtejä, Viinikkala muistuttaa digitaalisenkin rekonstruktion olevan aina vain yksi tulkinta menneestä.

Teoksen tapaustutkimusten sekä hyvänä että huonona puolena on visuaalisuus. On tietenkin totta, että tekstuaalisuus on hallinnut liikaakin historiantutkimusta. Toisaalta nyt esimerkiksi luonnollisten kielten tutkimuksen parissa kehitetyt menetelmät jäävät kirjassa vähäiselle käsittelylle, mikä on teoksen pahin heikkous. Jotta teoksen voisi sanoa tarjoavan kattavan johdannon aihepiiriin, sen tulisi esitellä ainakin jollakin tavalla korpuslingvistiikan perustyökälyt (esimerkiksi *N*-grammit) sekä näiden ohella myös *topic modeling* (aiheen mallinnus), klusterointi, tekstien vektorimallinnus, tekijyyden tunnistus sekä tekstin uudelleenikäytön tunnistus. Jään odottamaan vielä toista suomenkielistä kokoelmaa aiheesta, jossa myös nämä alueet saisivat yhtä laadukkaan esittelyä.

ASKO NIVALA, FT
TURUN YLIOPISTO